

Vapaaehtoistoimintaa kehittämään

– opas ammatillisille museoille

www.ilmailumuseo.fi

VINKKEJÄ MUSEOIDEN
VAPAAEHTOISTOIMINNAN
KÄYNNISTÄMISEEN JA
KEHITTÄMISEEN

ILMAILUMUSEO
FLYGMUSEUM • AVIATION MUSEUM

Sisältö

1	Lukijalle.....	3
2	Mitä on vapaaehtoistyö?	4
3	Vapaaehtoistoiminta museoalalla	5
4	Vapaaehtoistyön kehittämisen lähtökohdat	11
5	Vapaaehtoistyön organisointi	16
6	Hyvää arkea vapaaehtoisten kanssa	27
7	Resurssit ja hyödyt.....	30
8	Vapaaehtoistoimintaan liittyvät lait.....	33
9	Lähteet ja lisää luettavaa	42

1 Lukijalle

**Voisiko meidänkin museos-
samme olla vapaaehtoisia?
Mitä kaikkea vapaaehtoistoiminnan järjestäminen vaatii?
Entä miten nykyistä vapaaehtoisuuttamme voisi kehittää?**

Tämä opas on tarkoitettu kaikille museoalalla toimiville, jotka ovat pohtineet näitä kysymyksiä ja ovat kiinnostuneita kehittämään vapaaehtoistyötä osana museon toimintaa. Saat oppaasta vinkkejä muun muassa vapaaehtoistoiminnan käynnistämiseen ja organisointiin sekä tietoa vapaaehtoistoimintaan liittyvästä lainsäädännöstä.

Opas on suunnattu erityisesti ammatillisille museoille, joilla on sekä vapaaehtoisia että palkattua henkilökuntaa. Toki myös täysin vapaaehtoisvoimin pyörivät museot voivat saada oppaasta hyviä vinkkejä toimintansa kehittä-

miseen. Opasta voivat hyödyntää museot, jotka vasta suunnittelevat vapaaehtoistoiminnan aloittamista, mutta myös vapaaehtoistoiminnan konkarit, jotka haluavat kehittää nykyistä vapaaehtoistoimintaansa.

Tämä opas on kirjoitettu yhteistyössä Suomen Ilmailumuseon kanssa osana museon vapaaehtoistoiminnan kehittämisprosessia. Siksi se heijastelee käytäntöjä, jotka ovat erityisesti Ilmailumuseon vapaaehtoistoiminnan kehittämisen kannalta keskeisiä. Vapaaehtoistoiminta on jokaisessa organisaatiossa kuitenkin erilaista eikä yhtä, kaikille sopivaa mallia vapaaehtoistoiminnan järjestämisestä ole olemassa.

Oppaan tarkoituksena onkin antaa valikoima erilaisia työkaluja vapaaehtoistoiminnan järjestämiseen ja jokainen organisaatio voi valita niistä itselleen sopivimmat. Osa haluaa pitää vapaaehtoistoiminnan epämuodollisena, osa puolestaan kokee tarvetta tarkemmin sovituille pelisäännöille ja rakenteille. Jokainen museo voi siis soveltaa oppaassa annettuja vinkkejä haluamallaan tavalla.

Voisiko meidänkin museossamme olla vapaaehtoisia?

2 Mitä on vapaaehtoistyö?

Vapaaehtoistyö on yleensä määritelty yleishyödylliseksi toiminnaksi, josta ei makseta palkkaa ja johon lähdetään mukaan omasta tahdosta. Esimerkiksi Euroopan Parlamentti on mietinnössään vuonna 2008 määritellyt vapaaehtoistoiminnan neljän kriteerin kautta.

1. Vapaaehtoistyö on palkatonta, eikä sitä tehdä taloudellista palkkiota vastaan.
2. Sitä tehdään omasta vapaasta tahdosta.
3. Se hyödyttää kolmatta osapuolta perheen ja ystäväpiirin ulkopuolella.
4. Se on kaikille avointa.

Yleensä vapaaehtoistoimintaan liitetään myös ajatus siitä, että jokin taho organisoii toimintaa.

Vapaaehtoistoiminnan kenttä on Suomessa laaja, ja tutkimusten mukaan suomalaisista noin joka kolmas tekee vapaaehtoistyötä. Vapaaehtoistyötä tehdään esimerkiksi urheiluseuroissa, erilaisissa järjestöissä ja museoissa. Vapaaehtoistyötä voi olla vaikkapa läksypiirin vetäminen lapsille, vanhusten jutteluseurana toimiminen, lentokoneiden kunnostaminen museolla tai suomen kielen kerhojen vetäminen maahanmuuttajille.

Vaikka vapaaehtoistoiminta on monille mukava harrastus, se eroaa perinteisistä harrastuksista, kuten pianon soitosta tai jalkapallon pelaamisesta, juuri sen yleishyödyllisyyden takia. Vapaaehtoistoimintaa teh-

dään jonkin kolmannen osapuolen hyödyksi: muiden ihmisten, yhteisön tai ympäristön.

On monia syitä, miksi ihmiset lähtevät mukaan vapaaehtoistoimintaan. Vapaaehtoistoimintaan osallistutaan esimerkiksi, koska siinä:

- Tapaa mukavia ihmisiä
- Saa mielekästä tekemistä
- Voi hyödyntää omaa osaamistaan
- Pääsee oppimaan uutta
- Saa rytmiä elämään
- Pääsee vaikuttamaan asioihin
- Voi kuulua yhteisöön
- Saa uusia kontakteja

Tutkimuksissa on myös karitettu syitä siihen, miksi ihmiset eivät osallistu vapaaehtoistoimintaan. Keskeisimmät syyt vapaaehtoistoiminnan ulkopuolelle jättäytymiseen ovat ajanpuute (44 %), se ettei ole erityistä syytä (13 %), tai että henkilöä ei ole pyydetty mukaan vapaaehtoistoimintaan (11 %).

3 Vapaaehtoistoiminta museoalalla

Museoalalla vapaaehtoistoimintaa on ollut jo pitkään. Esimerkiksi monia paikallismuseoita ylläpidetään kokonaan vapaaehtoisvoimin. Myös monissa ammatillisissa museoissa, joissa on palkattua henkilökuntaa, toimii paljon vapaaehtoisia. Museoviraston tekemästä vuoden 2015 museotilastosta käy ilmi, että peräti 54 ammatillista museoita tarjoaa vapaaehtoistyötä. Viime vuosina sekä vapaaehtoistoimintaa tarjoavien museoiden määrä että vapaaehtoistyöntekijöiden antama panos ovat olleet kasvussa. Kun vuonna 2010 vapaaehtoiset tekivät museoissa yhteensä 27 800 tuntia vapaaehtoistyötä, oli

luku vuonna 2015 jo 36 300 tuntia.

Ammatillisia museoita tarkasteltaessa vapaaehtoistyötä tehdään museotilaston mukaan eniten Suomen Ilmailumuseossa (yli 11 100 tuntia). Seuraavina tulevat Suomen Rautatiemuseo (2700 tuntia) ja Työväenmuseo Werstas (2400 tuntia).

Vaikka monissa museoissa on vapaaehtoistoimintaa, on museoissa myös paljon potentiaalia vapaaehtoistyön määrän kasvattamiseen. Parhaimmillaan vapaaehtoistoiminta antaa museolle paljon uusia näkemyksiä ja mahdollistaa asioita, joita ei muutoin

tehtäisi. Vapaaehtoistoiminta tuo museota myös lähemmäs yleisöä ja auttaa museota tavoittamaan ihmisiä uudella tavalla. Vapaaehtoistoiminnan voikin nähdä yhtenä museon monista palveluista.

Museot tarjoavat tällä hetkellä monipuolisesti erilaisia vapaaehtoistehtäviä. Tässä luvussa on nostettu esiin muutamia esimerkkejä siitä, millaista vapaaehtoistoimintaa museoissa on. Mukana esimerkkien joukossa on myös Tiedekeskus Heureka, jonka vapaaehtoistoiminta voi olla inspiraationa varsinkin toiminnallisia elementtejä sisältäville museoille.

Vapaaehtoiset osallistuivat Suomen ilmailumuseon projektiin, jossa DC-3 matkustajalentokone siirrettiin esille Asuntomessuille Vantaan Kivistöön. Kuvassa vas. Tuomo Leppänen, Martti Saarinen, Reino Ahola ja Tuire Autio. Kuva: Suomen ilmailumuseo

Viisaiden kokous Kokkolassa

K.H. Renlundin museolla Kokkolassa on vuodesta 2009 alkaen kokoontunut historianharrastajista muodostuva Viisaiden ryhmä eli Erikoistietotoimisto, ETT. Viisaat kokoontuvat kerran kuussa kahvien äärelle keskustelemaan ajankohtaisista, kotipaikkakunnan historiaan liittyvistä teemoista museon henkilökunnan kanssa.

Vapaaehtoisissa on eri alojen asiantuntijoita ja monia, jotka tuntevat hyvin Kokkolan aluetta. Heillä on paljon paikallishistoriaan liittyvää osaamista: tarinoita ja tietoa riittää! Vapaaehtoisten roolina onkin tarjota museolle omaa osaamistaan, tietoa ja näkemyksiä. Lisäksi vapaaehtoiset ovat olleet mukana järjestämässä lähiseutuun suuntautuvia retkiä, toteuttaneet näyttelyitä yhdessä museon henkilökunnan kanssa sekä kirjoittaneet lehtiartikkeleita paikallislehtiin.

Museolle vapaaehtoisten ottaminen mukaan toimintaan on ollut strateginen valinta, jolla matallelataan museoon tuleminen kynnystä. Samalla vapaaehtoiset nähdään museolle tärkeänä tietopalvelun voimavarana: vuorovaikutus on vahvasti molemminpuolista. Lisäksi vapaaehtoistoiminta nähdään keinona lisätä hyvinvointia, sillä monille vapaaehtoisille osallistuminen Viisaiden ryhmään on ollut innostava ja voimaannuttava kokemus.

Yhteistyö Viisaiden kanssa on myös tuottanut avointa asiantuntijuutta, jossa asiantuntijoita ovat he, joilla on tilannekohtaista tietoa. Asiantuntijuus sitoutuu siten tietoon ja osaamiseen, ei kuten perinteisesti: asemaan, ammattiin tai koulutukseen.

K. H. RENLUNDIN MUSEO
Keski-Pohjanmaan maakuntamuseo

ETT-toimijoita osallistumassa museon näyttelypalaveriin. Vasemmalta Eero Huima, Eugen Söderström ja Markku Kääntä. Pilvi Kivijärvi ja Pirkko Järvelä ovat museon henkilökuntaa. Kuva: K.H.Renlundin museo - Keski-Pohjanmaan maakuntamuseo.

Yhdessä näyttelyä tekemään

Kun Helsingin kaupunginmuseo lähti uudistamaan toimintaansa, sen yhtenä tavoitteena oli osallistaa eri asiakasryhmät vahvemmin museon toimintaan. Yksi avaus ihmisten tiiviimmälle osallistumiselle oli valokuvanäyttelyn toteuttaminen yhdessä vapaaehtoisryhmän kanssa. Vaikka museolla oli jo aikaisempaa kokemusta vapaaehtoisten kanssa toimimisesta, oli vuonna 2015 toteutettu Fläsäri-näyttely poikkeuksellinen, koska sen suunnitteli ja toteutti kokonaisuudessaan 12 vapaaehtoista.

Valokuvaprojektin ideana oli antaa valta näyttelyn toteuttamisesta asiantuntijoiden sijaan museon asiakkaille. Projektin aikana vapaaehtoiset työskentelivät tiiviissä yhteistyössä museon kanssa, mutta saivat hyvin vapaat kädet näyttelyn sisällön, sen teemojen ja toteutuksen kanssa. Työntekijöiden tehtävänä oli lähinnä tukea ja ohjata prosessia. Vapaaehtoiset muun muassa valitsivat näyttelyn valokuvat museon arkistosta.

He myös laativat näyttelyn kehystarinan ja suunnittelivat näyttelyn toteutustavat. Lisäksi vapaaehtoiset ideoivat näyttelyn markkinointiin uusia keinoja ja osallistuivat avajaisten toteuttamiseen.

Valokuvaprojektista haluttiin tehdä vahvasti vuorovaikutteinen ja sen tarkoitus oli vahvistaa molemminpuolista oppimista. Vapaaehtoisille projekti oli innostava kurkistus museon toimintaan ja sen kulisseihin. Lisäksi vapaaehtoiset oppivat paljon valokuvanäyttelyn toteutuksesta ja Helsingin historiasta. Museo puolestaan sai prosessin aikana paljon tietoa asiakkaistaan. Projektin kautta museo oppi ymmärtämään asiakaskuntaansa syvemmin ja pystyi luomaan museon, joka on entistä houkuttelevampi ja avoimempi kaikille kaupunkilaisille.

#fläsäri-näyttelyn suunnittelua Helsingin kaupunginmuseossa.

Kuva: Juho Nurmi, Helsingin kaupunginmuseo.

Yleisöä innoittamassa

Tiedekeskus Heurekassa on ollut usean vuoden ajan vapaaehtoisia innoittamassa ja neuvomassa ihmisiä näyttelyissä. Vapaaehtoisten tehtävänä on olla läsnä näyttelytiloissa ja neuvoa ihmisiä spontaanisti erityisesti tiedekeskuksen monissa toiminnallisissa pisteissä. Vapaaehtoiset eivät kuitenkaan vedä esimerkiksi säännöllisiä opastuksia, vaan ne ovat henkilökunnan vastuulla. Vapaaehtoisilla on siten opastustoimintaa täydentävä rooli.

Vapaaehtoisten avulla ja opastuksella näyttelyt tulevat helpommin lähestyttäviksi ja näyttelykokemus monipuolisemmaksi. Osa toiminnallisista pisteistä on yhteisöllisiä ja ne vaativat toimiak-

seen useampia henkilöitä. Siksi vapaaehtoisten apu on näillä pisteillä erityisen tervetullutta varsinkin yksin tai pienessä porukassa liikkuville. Vapaaehtoiset onkin koettu Heurekassa erittäin tärkeäksi lisäksi museon toiminnassa: asiakkaat saavat monipuolisempaa palvelua ja myös henkilökunta on oppinut paljon uutta vapaaehtoisilta.

Lentokoneiden kunnostusta ja kokoelmaluettelointia

Vapaaehtoistoiminta on ollut aina tärkeä osa Suomen Ilmailumuseon toimintaa, sillä koko museo on saanut alkunsa 1970-luvun alussa aktiivisten vapaaehtoisten panoksesta. Vuosien varrella, toiminnan kasvaessa ja vakiintuessa, museo on muuttunut valtakunnalliseksi erikoismuseoksi, jossa työskentelee rinnan sekä ammatillista henkilökuntaa että suuri joukko vapaaehtoisia. Nykyisin museolla työskentelee viikoittain kymmeniä vapaaehtoisia erilaisissa tehtävissä muun muassa lentokoneiden entisöinnissä, kokoelma- ja tutkimustyössä, elämys- ja opastuspalveluissa sekä tapahtuma-apuna.

Vapaaehtoisten panos oli merkittävä esimerkiksi "Lokki"-projektissa, jossa vapaaehtoisvoimin kunnostettiin vanha matkustajalentokone Douglas DC-3. Museon ammattilaisten ohjauksessa vapaaehtoiset mm. kiillottivat lentokoneen ulkopinnat, uusivat matkustamon ikkunat, korjasivat pieniä rakenteellisia vaurioita sekä uusivat osia maalipinnasta. Yhdessä logistiikka-alan ammattilaisten kanssa Lokki myös siirrettiin ja koottiin kuukaudeksi esille Vantaan Asuntomessuille kesällä 2015.

Lokki-projektin lisäksi vapaaehtoisilla on ollut merkittävä rooli myös monien muiden ilma-alusten kunnostamisessa: heidän avullaan näytteille on saatu sellaisia lentokoneita, jotka muuten olisivat jääneet kokoamattomina ja varustelultaan puutteellisina kokoelmatiloihin odottamaan parempia taloudellisia resursseja.

Suomen Ilmailumuseolla on myös mittavat asiakirja- ja valokuvakokoelmat, joiden luetteloinnissa ja metatietojen täydentämisessä vapaaehtoiset ovat olleet apuna. Ilmailun parissa töitä tehneet henkilöt ovat tarjonneet omaa asiantuntemustaan museon käyttöön ja muun muassa tunnistanee vanhoista valokuvista henkilöitä, paikkoja ja tapahtumia. Näin museo on saanut liitettyä kuviin arvokasta tietoa ja samalla paremmat mahdollisuudet hyödyntää kokoelmia ja palvella asiakkaita. Vapaaehtoiset ovat myös digitoineet valokuva-aineistoa ja luetteloineet lentokoneiden manuaaliarkistoa museon kokoelmahenkilökunnan ohjeiden mukaan.

Juha Savolainen ja Tuire Autio kiillottavat DC-3-lentokoneen siipeä Ilmailumuseolla.
Kuva: Reino Myllymäki.

3.1 Kansainvälisiä tuulia

Innostavia esimerkkejä vapaaehtoistoiminnasta löytyy myös maailmalta. Monissa ulkomaisissa museoissa on vireää vapaaehtoistoimintaa ja pitkät perinteet ihmisten osallistumiselle museon toimintaan. Esimerkiksi Britanniassa 95 prosentilla museoista on vapaaehtoistoimintaa ja vuosittain kymmenet tuhannet vapaaehtoiset osallistuvat museoiden vapaaehtoistoimintaan.

Tässä luvussa on nostettu esiin muutama kiinnostava esimerkki ulkomaisten museoiden vapaaehtoistoiminnasta.

Historia herää eloon

Seattlessa toimivan Museum of Flightin käytävillä voi tavata historiallisia hahmoja jopa satojen vuosien takaa. Museolla on toiminut jo useamman vuoden ajan Living History -vapaaehtoisohjelma, jossa vapaaehtoiset tekevät draamaopastuksia ja näyttelevät ilmailuhistoriaan liittyviä henkilöitä aina Amelia Earhartista Leonardo da Vinciin.

Vapaaehtoiset kulkevat näyttelytiloissa rooliasuihin pukeutuneina, pitävät pienoisenäy-

telmiä ja kertovat tarinoita. Toisinaan vapaaehtoiset ovat myös toteuttaneet pidempiä näytelmiä, joita on esitetty museon tiloissa.

Museo on halunnut pitää draamaopastukset avoinna kaikille vapaaehtoisille: vapaaehtoisten ei tarvitse olla näyttelijöitä vaan kiinnostus tarinankerrontaan riittää. Kaikkien vapaaehtoisten ei edes tarvitse näytellä vaan tarjolla on myös puvustukseen, käsikirjoittamiseen ja taustatutkimukseen liittyviä tehtäviä.

The Natural History Museum - oppimista ja opettamista Lontoossa

Lontoon The Natural History Museumin toimintaan on osallistunut vapaaehtoisia aina museon avaamisesta, vuodesta 1881, lähtien. Vuonna 2005 museo alkoi kehittää vapaaehtoistoimintaansa ja käynnisti uuden vapaaehtoisohjelman nimeltä Learning Volunteer Programme. Ohjelman tavoitteena on tukea elinikäistä oppimista ja vahvistaa museovieraiden mahdollisuutta osallistua museon toimintaan.

Ohjelmaan osallistuvat vapaaehtoiset muun muassa kiertävät näyttelyssä suuren kärryn kanssa. Kärryssä on mukana erilaisia museon näyttelyesineitä, joita vieraat pääsevät käsittelemään ja tutkimaan tarkemmin. Lisäksi vapaaehtoiset innostavat kävijöitä tutustumaan näyttelyyn tarkemmin erilaisten kysymysten avulla. Vapaaehtoisten avulla näyttelyssä kiertäminen ei ole vain passiivista katselemista vaan aktiivista oppimista.

Museon vapaaehtoisohjelmalla on ollut monia positiivisia vaikutuksia. Palautteen mukaan yleisö on ollut erittäin tyytyväinen uudelleen, läheisempään vuorovaikutukseen: vapaaehtoiset ovat auttaneet syventämään museovierailukokemusta. Tämä on osaltaan

tukenut museon tavoitteiden toteutumista ja vahvistanut museon roolia oppimisympäristönä. Myös työntekijät ovat kokeneet vapaaehtoisten mukanaolon inspiroivana: monet ovat saaneet innokkaiden vapaaehtoisten myötä uutta virtaa työhönsä sekä uusia ideoita. Vapaaehtoisille ohjelma on puolestaan tarjonnut mielenkiintoista ja mukavaa tekemistä sekä keinon kehittää omaa osaamista.

Lue lisää vapaaehtoisohjelman tuloksista ja museon suosituksista muille museoille:

Volunteer, engage and learn - a new volunteer programme at the Natural History Museum (2007)

www.ivr.org.uk/images/stories/Institute-of-Volunteering-Research/Migrated-Resources/Documents/N/natural_history.pdf

4 Vapaaehtoistyön kehittämisen lähtökohdat

Kuten edellisen kappaleen esimerkeistä käy ilmi, on museoalalla monenlaista vapaaehtoistoimintaa. Mutta mitä vapaaehtoistoiminnan järjestäminen vaatii? Miten toimintaa voi lähteä kehittämään? Mitä kaikkea pitäisi ottaa huomioon?

Seuraavissa luvuissa käsitellään näitä kysymyksiä. Oppaassa kerrotaan muun muassa, millaista taustatyötä kannattaa tehdä ennen kuin

toimintaa lähtee kehittämään ja tarjotaan keinoja vapaaehtoistoiminnan organisointiin. Jokaisella organisaatiolla on kuitenkin oma tapansa järjestää vapaaehtoistoimintaa ja kukin museo voi soveltaa näitä ohjeita haluamallaan tavalla.

4.1 Vapaaehtoistyön pyramidi

Vapaaehtoistoiminnan kehittämiseen ei ole olemassa yhtä oikeaa polkua, mutta on hyödyllistä tarkastella, mistä elementeistä toimiva

vapaaehtoisjärjestelmä koostuu. Vapaaehtoistoiminnan rakentumista voi hahmottaa esimerkiksi oheisen pyramidin avulla. Kaiken toiminnan perustana on se, että vapaaehtoistoiminnan merkitys on tunnustettu. Vasta tämän jälkeen voidaan ryhtyä miettimään tarkemmin vapaaehtoisten roolia ja tehtäviä sekä toiminnan organisointia. Kun pyramidin perusteet ovat kunnossa, saadaan tukeva pohja hyvään arkeen vapaaehtoisten kanssa.

Arki vapaaehtoisten kanssa

Vapaaehtoistoiminnan organisointi

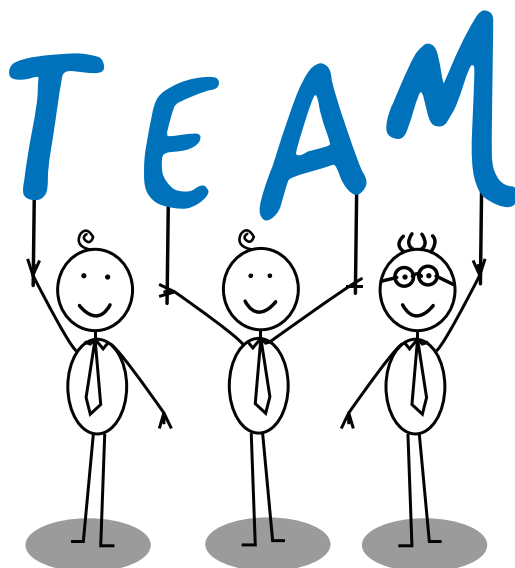
Vapaaehtoisten roolit ja tehtävänjako

Vapaaehtoistoiminnan merkitys museolle

Pyramidin rakentaminen ei kuitenkaan ole aina suoraviivainen prosessi. Kehittämistoiminnassa joudutaan välillä palaamaan taaksepäin ja miettimään asioita uudestaan. Kokemuksen karttuessa saadaan uusia näkökulmia ja opitaan parempia tapoja tehdä asioita.

Vaikka prosessi on todellisuudessa usein mutkikkaampi, on tässä yksi esimerkki siitä, miltä vapaaehtoistoiminnan kehittämisprosessi voi näyttää:

- Kiinnostus vapaaehtoistoiminnan kehittämiseen herää
- Vapaaehtoistoiminnan luonteen ymmärtäminen
- Vapaaehtoistoiminnan merkityksen tunnistaminen ja tunnustaminen
- Organisaation eri tasojen sitouttaminen vapaaehtoistoiminnan kehittämiseen
- Vapaaehtoistehävien ideoiminen
- Toimintaan tarvittavien resurssien varmistaminen
- Vapaaehtoisten ja työntekijöiden roolien ja vastuiden vahvistaminen
- Vapaaehtoistoiminnan vastuhenkilö(ide)n nimeäminen ja vastualueista sopiminen
- Vapaaehtoistoiminnan käytäntöjen luominen ja pelisäännöistä sopiminen
- Vapaaehtoisten rekrytointi ja toiminnasta tiedottaminen
- Vapaaehtoisten perehdytys ja tehtävien aloittaminen
- Vapaaehtoisten viihtyvyydestä ja virkistyksestä huolehtiminen
- Toiminnan kehittäminen edelleen yhdessä vapaaehtoisten ja henkilökunnan kanssa

4.2 Yhdessä toimintaa kehittämään

Kun museo lähtee käynnistämään omaa vapaaehtoistoimintaansa, on hyvä varmistaa, että koko organisaatio on hyväksynyt ajatuksen vapaaehtoistoinnasta museolla.

Toimivien rakenteiden luominen on haastavaa, jos kaikki eivät seiso toiminnan takana. Siksi asiasta on hyvä käydä keskusteluja museon johdon ja työntekijöiden kanssa ja kirkastaa ajatus siitä, miksi museo haluaa vapaaehtoisia mukaan toimintaan.

Vaikka kehittämistoiminnan vetovastuu olisi yhdellä henkilöllä, tarvitaan uuden toiminnan luomiseen myös muiden panostusta. Kannattaa varmistaa, että kaikki pääsevät mukaan uuden toiminnan suunnitteluun ja pelisääntöjen luomiseen. Näin saadaan kaikkien ideat hyötykäyttöön ja ihmiset sitoutuvat paremmin tulevaan toimintaan. Lisäksi toimivan vapaaehtoistoinnin kannalta on tärkeää, etteivät vapaaehtoistoinnin rakenteet tule ylhäältä päin annettuina vaan ne ovat yhdessä sovittuja.

Jos museolla on jo vapaaehtoisia, myös heidät kannattaa osallistaa kehittämisprosessiin: heillä on varmasti paljon näkemyksiä siitä, minkälaista vapaaehtoistointia voisi olla. Myös muiden vapaa-

ehtoistoimijoiden kanssa verkostoituminen ja ideoiden pallottelu yhdessä on usein hedelmällistä.

Joskus idea museon vapaaehtoistoinnasta voi lähteä aktiivisilta ihmisiltä museon ulkopuolelta: joku on kiinnostunut museon toiminnasta ja haluaisi olla siinä enemmän mukana. Ihmisten innostukseen kannattaa tällöin tarttua eikä jäädä hiomaan vapaaehtoistoinnin rakenteita pitkäksi aikaa. Muutoin on riskinä, että ihmisten innostus lopahtaa ja he löytävät muuta tekemistä. Sen sijaan uudet vapaaehtoiset kannattaa ottaa mukaan toiminnan suunnitteluun ja lähteä yhdessä miettimään, minkälaista vapaaehtoistointia museolla voisi olla ja miten toiminta käytännössä organisoitaisiin.

Suunnittelutyössä voi hyödyntää tavallisten palaverien lisäksi erilaisia osallistavia menetelmiä. Erityisesti vapaaehtoisten tehtäviä suunniteltaessa on hyvä tuulettaa ajatuksia kunnolla ja antaa ideoiden virrata: näin voidaan löytää niitä helmiä, joiden ympärille rakentuu innostavaa vapaaehtoistointia.

Osallistavien menetelmien käyttöön on tarjolla monenlaisia oppaita, joiden neuvoilla ideoinnista ja kokoustamisesta saa monipuolisempaa. Vinkkejä osallista-

vien työpajojen vetämiseen voit katsoa esimerkiksi näistä oppaista:

Fasilitaattorin työkirja (Terhi Summa & Kaisu Tuominen. Kepa, 2009.)

www.kepa.fi/julkaisut/julkaisusarjat/6597

Osallistavat menetelmät. Tuki- ja virikeaineistot (Tanja Taipale. Kansan Sivistystyön Liitto ry, 2005.)

www.ksl.fi/wp-content/uploads/2013/11/osallistavat-menetelmat.pdf

4.3 Ystävähdistykset museon toimintaa tukemassa

Tässä oppaassa käsitellään pääasiassa sitä, miten museot voivat organisoida itse vapaaehtoistoimintaa. Kuitenkin myös museoiden ystävähdistyksillä on Suomessa merkittävä rooli museoiden ja vapaaehtoistoiminnan rajapinnalla.

Nykyään monilla museoilla on tukenaan omia ystävähdistyksiä, joiden tehtävänä on tukea oman nimikkomuseonsa toimintaa yhteistyössä museon johdon ja henkilökunnan kanssa. Ystävähdistyksiä on monenlaisia ja niillä voi olla erilaisia toimintamuotoja: osa tekee varainhankintaa museon hyväksi, osa puolestaan tukee museota

osallistumalla vaikkapa talkoisiin. Usein ystävähdistykset ovat itsenäisiä ja pyörittävät toimintaansa omatoimisesti. Toisinaan taas vetovastuu on enemmän museolla.

Jos museolla on tukenaan ystävähdistys, kannattaa se ottaa mukaan vapaaehtoistoiminnan kehittämiseen. Ystävähdistyksillä on usein paljon osaamista ja näkemystä, jotka ovat museolle hyödyksi vapaaehtoistoiminnan kehittämisessä ja toiminnan pyörittämisessä. Lisäksi avoin viestintä ja osallistaminen edesauttavat hyvien suhteiden ylläpitämistä ystävähdistykseen päin. Jos ystävähdistystä ei oteta mukaan suunnitteluun, on riskinä, että ystävähdistyksessä syntyy vastareaktio museon vapaaehtoistoimin-

taa kohtaan. Kehittämisprosessin aikana on hyvä keskustella myös siitä, mikä rooli museolla ja ystävähdistyksellä on tulevan vapaaehtoistoiminnan organisoinnissa. Olisi hyvä, että kaikilla on selkeä käsitys siitä, mitkä ovat vapaaehtoistoiminnan tavoitteet ja kuka vastaa mistäkin osasta toimintaa.

Parhaimmillaan ystävähdistys voi tukea museota vapaaehtoistoiminnan pyörittämisessä monin eri tavoin. Monissa museoissa ystävähdistykset ovat esimerkiksi tärkeä kanava, jonka kautta tulee uusia vapaaehtoisia mukaan museon vapaaehtoistoimintaan.

4.4 Vapaaehtoiset työntekijäorganisaatioissa

Pelissäännöistä ja vapaaehtoistoiminnan käytännöistä sopiminen korostuu yleensä organisaatioissa, joissa on sekä työntekijöitä että vapaaehtoisia.

Museoissa henkilökuntaan kuuluvat ammattilaiset vastaavat lakisääteisten museopalveluiden toiminnasta, kun taas vapaaehtoisilla on toimintaa täydentävä rooli. Jos vapaaehtoisten ja työntekijöiden tehtävänkuvat ja roolit ovat epäselvät, voivat ne luoda eripuraa.

Jos vapaaehtoiset ja työntekijät esimerkiksi tekevät samoja tehtäviä, voi olla vaikea perustella, miksi toiset saavat siitä palkkaa, mutta toiset eivät. Tilanne alkaa helposti myös näyttää siltä, että vapaaehtoistyöllä korvataan palkattuja työntekijöitä. Myös vastuukysymykset voivat tällöin olla epäselvät: kuka esimerkiksi on vastuussa toiminnasta kokonaisuudessaan, ja kuka päättää asioista. Lisäksi kannattaa muistaa, etteivät työttömät voi osallistua vapaaehtoistyöhön, jos työntekijät ja vapaaehtoiset tekevät samoja tehtäviä (Ks. luku 8.2).

Epäselvyyksien välttämiseksi monet organisaatiot ovat pyrkineet eriyttämään vapaaehtoisten ja työntekijöiden tehtävät toisistaan. Esimerkiksi Tiedekeskus Heurekassa työntekijät ovat vastuussa säännöllisistä opastuksista, kun taas vapaaehtoiset ovat läsnä näyttelytiloissa ja neuvovat spontaanisti asiakkaita. Usein ero vapaaehtoisten ja työntekijöiden tehtävänkuvissa tulee siitä, että työntekijöillä on kokonaisvastuu toiminnasta ja vapaaehtoiset ovat täydentävä lisävoima.

4.5 Pienillä askelilla alkuun

Aina kehittämistoimintaa ei tarvitse aloittaa sopimalla kaikkia rakenteita ja vapaaehtoistehäviä etukäteen.

Jos pitkän kehittämisprosessin käynnistäminen tuntuu raskaalta, museo voi kokeilla vapaaehtoistoimintaa aluksi pienimuotoisesti esimerkiksi järjestämällä talkoita tai jonkin yksittäisen vapaaehtoisprojektin. Kokeilulla saadaan ensi tuntuma vapaaehtoisten kanssa toimimiseen ja toimintaa voidaan lähteä kehittämään saatujen kokemusten pohjalta. Toiminnan pilotoiminen voi parhaimmillaan antaa onnistumisen kokemuksen ja innostusta toiminnan laajentamiseen.

Vapaaehtoistoiminnan kokeileminen voi myös antaa uusia näkökulmia museon muuhun toimintaan. Esimerkiksi Helsingin kaupunginmuseo kokeili uudentyypistä vapaaehtoistoimintaa ottamalla vapaaehtoisia mukaan valokuvanäyttelyn toteuttamiseen. Näin museo kuvaa vapaaehtoisvoimin toteutetun projektin antia:

”Näyttelyprojektin asetelma poikkesi perinteisestä, sillä museolaiset luopuivat sen ajaksi vallastaan asiantuntijoina. Heistä tuli arvostavia kuuntelijoita, havainnointia ja vapaaehtoisten kanssa tasa-arvoisia projektista oppijoita. Tasaarvoisuus avasi vapaaehtoisille mahdollisuuden turvallisesti kyseenalais-

taa museon työtapoja esimerkiksi näyttelyiden teossa ja niistä viestimisessä. Projektin tärkein tulos museon näkökulmasta ei ollutkaan valmistunut näyttely, vaan onnistunut vuorovaikutus ja kokemuksen hankkiminen vapaaehtoisten kanssa toimimisesta.

Näyttelyprojekti osoitti, että yhdessä tekeminen herättää museon arvioimaan ja tutkimaan oman toimintansa perustaa, kuten eettisesti toimivan museon tulee.”
Savia, Satu (2015): Jokaisella on mahdollisuus rakastua Helsinkiin. Museoetiikka 2.0. Suomen museoliiton julkaisuja 70. http://www.museoliitto.fi/doc/verkkojulkaisut/Museoetiikka_2.0.pdf

5 Vapaaehtoistyön organisointi

Hyvä organisointi on onnistuneen vapaaehtoistoiminnan kulmakiviä. Siksi on tärkeää, että museo sopii sisäisesti vapaaehtoistoiminnan käytännöistä ja vastuista sekä luo tarvittavat puitteet vapaaehtoistoinnalle.

Vapaaehtoistyö on sujuvaa, kun on yhdessä sovittu esimerkiksi siitä, miten vapaaehtoiset otetaan museossa vastaan, miten heidät perehdytetään ja millaisia pelisääntöjä vapaaehtoistyöhön liittyy.

Toiminnan organisointia mietittäessä on hyvä sopia ainakin seuraavista asioista:

- Mitä tehtäviä vapaaehtoiset tekevät ja miten ne eroavat työntekijöiden tehtävistä?
- Millaisilla resursseilla vapaaehtoistoimintaa pyöritetään (mm. työaika, vakuutukset, virkistystoiminta)?
- Kuka tai ketkä koordinoivat vapaaehtoistoimintaa?
- Millaista panostusta muilta työntekijöiltä vaaditaan?

Arkistoryhmäläisiä työssään Ilmailumuseossa. vas. Eero Jaskanen, Heikki Pullinen. Kuva: Suomen Ilmailumuseo.

- Kuka vastaa vapaaehtoisten rekrytoinnista?
- Mitkä ovat vapaaehtoistoiminnan pelisäännöt?
- Miten vapaaehtoiset perehdytetään toimintaan?
- Otetaanko käyttöön vapaaehtoisen kirjallinen sopimus?
- Millaista rekisteriä vapaaehtoisten yhteystiedoista pidetään?
- Miten vapaaehtoisia motivoidaan ja sitoutetaan toimintaan?

Lisäksi kehittämisprosessin aikana on hyvä varmistaa, että henkilökunnalla on riittävä osaaminen vapaaehtoistoiminnan organisointiin ja toiminnan pyörittämiseen.

Vapaaehtoistoiminnan kenttä on Suomessa nykyään laaja, ja monet tahot järjestävät koulutuksia vapaaehtoistoiminnasta. Voit etsiä omiin tarpeisiisi sopivia koulutuksia esimerkiksi näiltä tahoilta:

- Kansalaisareena ry
- Visio-opintokeskus
- Alueelliset VALIKKO-verkostot
- Keski-Uudenmaan yhdistysverkosto
- Kehitysyhteistyön palvelukeskus KEPA

5.1 Vapaaehtoisten tehtävät

Vapaaehtoisille löytyy museoissa monenlaisia tehtäviä.

Tehtäviä mietittäessä voit ottaa inspiraatiota esimerkiksi muiden museoiden vapaaehtoistoiminnasta, mutta myös aivan uusia ideoita kannattaa kehitellä. Tehtävien suunnitteluun on hyvä osallistaa laajasti museon henkilökuntaa. Jos museolla on jo vapaaehtoisia tai ystävähdistys, pyydä myös heidät mukaan ideointiin.

Alussa erilaisten ideoiden kannattaa antaa virrata vapaasti ja luovuuden tukemiseen voi käyttää esimerkiksi osallistavia menetelmiä. Vasta myöhemmin ideoiden joukosta valikoidaan ne, jotka sopivat parhaiten museon strategiaan ja muuhun toimintaan. Tehtäviä rajattaessa on hyvä huomioida, etteivät työntekijöiden ja vapaaehtoisten tehtävät ole liian lähellä toisiaan vaan molempien tehtäväkuvat ovat selkeät.

Museotyössä pitää ottaa huomioon myös vastuukysymykset. Vaikka vapaaehtoiset ovat vastuullisia toimijoita, on museo kuitenkin viime kädessä vastuussa toiminnasta. Työntekijöiden vastuulla on töiden suunnittelu, johtaminen ja vapaaehtoisten opastaminen esimerkiksi museoesineiden käsittelyssä. Jos vapaaehtoisten tehtä-

viin kuuluu vaikkapa vanhan lentokoneen kunnostamista, vapaaehtoisten kanssa pitää sopia, mitä työvaiheita he voivat kunnostamisessa tehdä ja miten työvaiheet tehdään.

Vapaaehtoistehtäviksi kannattaa valita erityyppisiä ja erikokoisia tehtäviä. Jotkut vapaaehtoiset kaipaavat pitkäkestoista ja säännöllistä vapaaehtoistoimintaa, toiset taas pienempiä ja kestoltaan rajattuja tehtäviä. Erityisesti nuorten keskuudessa on viime vuosina lisääntynyt kiinnostus lyhytaikaista vapaaehtoistoimintaa kohtaan. Jos siis tarkoituksena on saada toimintaan mukaan vapaaehtoisia eri kohderyhmistä, kannattaa mukaan valita erityyppisiä tehtäviä ja profiloida tehtävät kohderyhmän mukaan.

Kun vapaaehtoisten tehtävät on saatu rajattua, niistä on hyvä kirjoittaa selkeät tehtäväkuvaukset. Tämä helpottaa vapaaehtoisten rekrytointia, ja vapaaehtoiset tietävät heti alusta alkaen, mihin he ovat lähdössä mukaan ja mitä heiltä odotetaan. Tehtäväkuvaukset selkeyttävät myös työntekijöille vapaaehtoisten roolia.

Tehtäväkuvaukseen voi kirjoittaa esimerkiksi seuraavat asiat:

- Mitä vapaaehtoinen tekee?
- Missä vapaaehtoistyötä tehdään?
- Milloin ja kuinka usein vapaaehtoistyötä tehdään?
- Kuinka pitkää sitoutumista vapaaehtoiselta toivotaan?
- Mahdolliset erityisiveet vapaaehtoisen osaamisesta

Vaikka tehtäväkuvat olisi mietitty huolella ja kirjattu ylös, niiden ei tarvitse pysyä muuttumattomina. Varsinkin silloin kun vapaaehtoistoimintaa lähdetään kehittämään ensimmäistä kertaa, joudutaan vapaaehtoisten tehtäväkuvia todennäköisesti muokkaamaan matkan varrella kokemuksen karttuessa. Uusille ajatuksille ja muutoksille kannattaa jättää tilaa.

5.2 Vapaaehtoisten rekrytointi

Kun vapaaehtoisille on mietitty houkuttelevia ja selkeästi paketoituja tehtäviä, on aika käynnistää vapaaehtoisten rekrytointi.

Näkyvyyttä omalle vapaaehtoistoiminnalle kannattaa hakea monin eri tavoin, koska eri ihmiset saavutetaan eri kanavia pitkin.

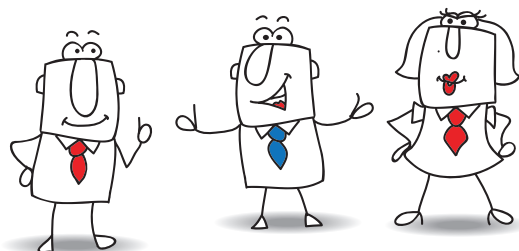
Usein sosiaaliset verkostot ovat tärkein kanava, jota kautta uusia vapaaehtoisia löytyy. Ihmiset tulevat mukaan, koska he ovat kuulleet toiminnasta tuttavaltaan tai joku heidän ystävänsä on jo samassa paikassa vapaaehtoisena. Myös alakohtaiset verkostot ja järjestöt ovat tärkeitä rekrytointikanavia. Voitte kartoittaa yhdessä verkostojanne ja miettiä, mitä museon toimialaan liittyviä

järjestöjä ja harrastusporukoita tiedätte. Löytyisikö niistä ihmisiä, jotka olisivat kiinnostuneita vapaaehtoistoiminnastanne? Voitte esimerkiksi pyytää tällaisia tahoja levittämään omassa kanavissaan tietoa tarjolla olevista vapaaehtoistehtävistä. Myös museoiden ystäväyhdistykset ovat monesti hyvä kanava löytää uusia vapaaehtoisia.

Lisäksi museovieraiden joukosta voi löytyä innokkaita vapaaehtoisia. Siksi museon vapaaehtoistoiminnasta kannattaa kertoa museon omilla tiloilla. Voitte esimerkiksi painaa pieniä esitteitä tai lentolehtisiä, jolloin tieto leviää paremmin museovieraiden mukana heidän tuttavilleenkin. Myös museon oma uutiskirje on hyvä kanava vapaaehtoistehtävistä viestimiseen.

Internet ja sosiaalinen media ovat nykyään tärkeitä rekrytointikanavia kaikenikäisiä tavoitettaessa. Omille nettisivuille on hyvä laittaa tietoa vapaaehtoistoiminnasta ja tarjolla olevista tehtävistä. Myös sosiaaliseen mediaan kannattaa tehdä innostavia nostoja tarjolla olevista vapaaehtoistehtävistä.

Jos vapaaehtoisia halutaan rekrytoida kerralla suurempi joukko, kannattaa harkita esimerkiksi uusien illan järjestämistä. Monilla on mataslampi kynnys tulla tällaiseen tilaisuuteen kuin lähteä heti suoraan vapaaehtoiseksi. Uusien iltana on myös tehokas keino perehdyttää suurempi porukka kerralla museon toimintaan.

5.3 Uusi vapaaehtoinen tulee taloon

Jotta uusien vapaaehtoisten innostus ei hiipuisi, heidät kannattaa ottaa hyvin vastaan. Positiivinen vastaanotto ja sujuva vapaaehtoistöiden aloittaminen motivoivat vapaaehtoista pysymään mukana toiminnassa.

Sujuvaa aloittamista helpottaa, jos museolla on selkeä malli siihen, mitä tapahtuu sen jälkeen, kun vapaaehtoinen ensimmäisen kerran ottaa yhteyttä. Vapaaehtoisten on hyvä päästä ripeästi kiinni vapaaehtoishommiin, mutta toisaalta täysin ilman perehdyttämistä voi olla hankala toimia.

Innokkaat vapaaehtoiset voidaan ohjata esimerkiksi vapaaehtoistyöstä vastaavan juttusille, jolloin hän kartoittaa tarkemmin vapaaehtoisen osaamista ja mielenkiinnon kohteita. Samalla vapaaehtoiselle kerrotaan tarkemmin museon toiminnasta ja vapaaehtoistyön pelisäännöistä. Yhdessä vastuhenkilön kanssa vapaaehtoinen sopii, milloin hän tulee kokeilemaan vapaaehtoistyötä ensimmäisen kerran. Ensimmäisellä kokeilukerralla hänet perehdytetään tarkemmin varsinaisiin vapaaehtoistehtäviin. Jos museolla on käytössä vapaaehtoisen sopimus, se voidaan allekirjoittaa esimerkiksi alkukeskustelussa tai muutaman kokeilukerran jälkeen.

Alkuhaastattelussa voidaan jutella esimerkiksi näistä asioista:

- Museon toiminta ja vapaaehtoistyön periaatteet
- Museon tarjoamat vapaaehtoistehtävät
- Vapaaehtoisen toiveet ja kiinnostuksen kohteet
- Vapaaehtoisen osaaminen
- Vapaaehtoisen motivaatio vapaaehtoistyöhön
- Vapaaehtoistoiminnan pelisäännöt (oikeudet ja velvollisuudet)

Lisäksi alkukeskustelussa on hyvä ottaa ylös vapaaehtoisen yhteystiedot ja suostumus siihen, että tiedot voidaan viedä henkilörekisteriin.

Joissakin paikoissa vapaaehtoisille on alkuhaastattelun jälkeen muutaman kuukauden mittainen ”koeaika”. Tänä aikana vapaaehtoinen tutustuu toimintaan ja päättää, haluaako hän jatkaa mukana toiminnassa. Vasta koeajan jälkeen vapaaehtoisen kanssa kirjoitetaan vapaaehtoisen sopimus ja hän saa esimerkiksi kulkuoikeudet tarvittaviin tiloihin.

Uuden vapaaehtoisen viihtymiseen vaikuttaa hyvin pal-

jon se, miten hänet otetaan mukaan porukkaan. Joskus uuden vapaaehtoisen voi olla hankala päästä mukaan tiiviiseen vapaaehtoisryhmään, jossa kaikki jo tuntevat toisensa. Yksi keino helpottaa uusien vapaaehtoisten viihtyvyyttä ovat niin sanotut kummivapaaehtoiset. He ovat uusien vapaaehtoisten luottohenkilöitä, jotka ovat erityisenä tukena uudelle vapaaehtoiselle. Kummien roolina on opastaa uutta vapaaehtoista ja auttaa häntä pääsemään sisään sekä porukkaan että vapaaehtoistehtäviin.

5.4 Vapaaehtoisten perehdytys

Vapaaehtoistyötä on mukavampi tehdä, kun toimintaan on saanut kunnan perehdytyksen.

Perehdytykseen kuuluu tutustuminen sekä museon yleiseen toimintaan että varsinaisiin vapaaehtoistehtäviin.

On hyvä sopia jo etukäteen, kenen vastuulla on uusien ihmisten perehdyttäminen. Vastuu voi olla esimerkiksi vapaaehtoistyön koordinaattorilla, kummivapaaehtoisella tai vapaaehtoisryhmän vetäjällä. Lisäksi on hyvä sopia, mitkä asiat kaikkien uusien vapaaehtoisten kanssa pitää käydä läpi. Nämä asiat voi kirjoittaa listaksi, jotta jokaisen vapaaehtoisen kanssa muistetaan käydä läpi samat asiat. Listan voi myös tulostaa vapaaehtoiselle, jolloin hän voi itse ruksata listaan, kun kukin asia on käsitelty hänen kanssaan.

Monissa organisaatioissa vapaaehtoisille on myös oma vapaaehtoisen opas, jossa on kerrottu vapaaehtoistoiminnan kannalta olennaisimmat asiat. Opas voidaan antaa kaikille vapaaehtoisille, kun he aloittavat vapaaehtoistehtävät ja se voi olla saatavilla myös museon nettisivuilla. Tällöin hekin, jotka vasta harkitsevat vapaaehtoistyötä museolla, voivat perehtyä oppaaseen jo etukäteen. Oppaan lisäksi museolla voi olla erillinen perehdytyskansio,

jossa on tarkempaa tietoa käytännön asioista.

Kun vapaaehtoisia alkaa olla enemmän ja uusia vapaaehtoisia tulee säännöllisesti, kannattaa lisäksi harkita erillisten perehdytystilaisuuksien pitämistä vapaaehtoisille. Näin varmistetaan, että kaikki vapaaehtoiset saavat riittävät tiedot sekä museon yleisestä toiminnasta että vapaaehtoistoiminnasta. Tällaisia perehdytystilaisuuksia voi järjestää tarpeen mukaan esimerkiksi kaksi kertaa vuodessa tai kun uusia vapaaehtoisia on rekrytoitu kerralla suurempi määrä.

pilot

pilot

Perehdytyskoulutuksen runko voi näyttää esimerkiksi tältä:

- Tutustuminen
- Museon esittely
- Vapaaehtoistoiminnan ja vapaaehtoistehtävien esittely
- Vapaaehtoistoiminnan periaatteet ja pelisäännöt
- Vapaaehtoisten ja työntekijöiden yhteistyö
- Museotyön eettiset periaatteet
- Museoesineiden käsittely
- Museon ja vapaaehtoistoiminnan ajankohtaiset asiat
- Kahvittelua ja yhdessä oleilua

5.5 Vapaaehtoisen opas

Perehdytyksen aikana vapaaehtoinen saa paljon uutta tietoa ja kaikkien yksityiskoh-
tien muistaminen voi tuntua työläältä. Perehdytyksen tueksi vapaaehtoisille voi-
kin laatia lyhyen kirjallisen oppaan, johon on koottu keskeisimmät asiat. Opas toi-
mii apuna perehdytyksessä ja asiat jäävät paremmin mieleen. Lisäksi vapaaehtoi-
nen voi tarvittaessa kerrata asioita oppaasta. Opas on hyvä pitää melko napakkana pakettina, jotta sen jaksaa lukea läpi ajatuksella.

Opas kannattaa suunnitella huolella ja sen tekemiseen voi osallistaa museon hen-
kilökuntaa ja vapaaehtoisia. Kukin organisaatio tekee omiin tarpeisiinsa sopivan vapaaehtoisen oppaan ja sisältö vaihtelee paikasta toiseen.

Tässä kuitenkin esimerkki, miltä vapaaehtoisen oppaan sisällysluettelo voi näyttää:

1. Innostava alkutervehdys tai esittelyteksti
2. Museon esittely
3. Vapaaehtoistehtävien esittely
4. Vapaaehtoistoiminnan merkitys museon toiminnassa
5. Miten vapaaehtoiseksi pääsee
6. Tärkeimmät käytännön ohjeet
7. Vapaaehtoistoiminnan pelisäännöt
8. Vapaaehtoistoiminnan yhteyshenkilön yhteystiedot

Näiden vinkkien lisäksi voit hyödyntää oppaan tekemisessä esimerkiksi Pääkaupunkiseudun Kierrätyskeskuksen tekemää ohjetta 'Miten teen vapaaehtoisen oppaan'.

www.kierratyskeskus.fi/files/8818/Miten_teen_vapaaehtoisen_oppaan_VETY.pdf

Lisäksi voit ottaa mallia muiden organisaatioiden tekemistä vapaaehtoisen oppaista ja poimia niistä omalle museolle sopivia ideoita. Hyviä vinkkejä voit saada esimerkiksi näistä:

- Tampereen kaupungin museopalveluiden opas vapaaehtoiselle:
www.tampere.fi/liitteet/t/6L68gUuMu/Tre_kaupunki_opas_vapaaehtoiselle.pdf
- Pääkaupunkiseudun Kierrätyskeskuksen vapaaehtoisen opas:
www.kierratyskeskus.fi/files/6846/Vapaaehtoisen_opas_A4_0414.pdf
- Helsingin kaupunki, Sosiaali- ja terveysviraston vapaaehtoisen opas:
www.hel.fi/static/sote/vapaaehtoistoiminta/vapaaehtoisen_opas_2014.pdf

5.6 Vapaaehtoistoiminnan pelisäännöt

Vapaaehtoistoiminnan pelisäännöistä on hyvä sopia yhdessä, jotta sekä vapaaehtoiset että työntekijät tietävät, mitkä periaatteet toimintaa ohjaavat.

Pienimuotoista vapaaehtoistoimintaa pystytään usein pyörittämään epämuodollisesti ilman kirjattuja pelisääntöjä. Kuitenkin kun vapaaehtoisia alkaa olla suurempi joukko, voivat kirjalliset pelisäännöt tuoda ryhtiä vapaaehtoistoimintaan. Erityisesti kun samassa organisaatiossa toimii sekä vapaaehtoisia että työntekijöitä, korostuu pelisäännöistä sopiminen. Selkeät, kirjoitetut pelisäännöt luovat pohjan toiminnalle ja auttavat en-

naltaehkäisemään ja ratkomaan mahdollisia ristiriitoja. Pelisäännöt kannattaa pitää melko tiiviinä, esimerkiksi yhdelle A4:lle mahtuvana kokonaisuutena, jottei niistä tule uuvuttava sääntökokoelma. Pelisääntöihin ei myöskään kannata kirjata liian yksityiskohtaista, nopeasti muuttuvaa tietoa. Muuten sääntöjä pitää päivittää usein.

Pelisäännöt kannattaa tehdä yhdessä, niin että niiden tekemiseen osallistetaan sekä henkilökuntaa että vapaaehtoisia. Voit esimerkiksi ottaa pelisääntöihin mallia muilta vapaaehtoistojilta ja työstää pelisääntöjen luonnosta eri toimijoiden kanssa. On kuitenkin tärkeää, että pelisäännöt vastaavat juuri oman museonne käytäntöjä.

Pelisäännöt myös toimivat parhaiten, kun ne eivät ole vain ylhäältä annettuja sääntöjä vaan yhdessä sovittuja periaatteita.

Pelisäännöt on hyvä käydä läpi jokaisen vapaaehtoisen kanssa jo alkuhaastattelussa. Näin kaikille on alusta asti selvää, millaiset periaatteet toimintaa ohjaavat. Jos museolla on käytössään vapaaehtoisen sopimus, pelisäännöt voivat olla osa sopimusta, jolloin vapaaehtoinen sitoutuu niihin allekirjoituksellaan.

Jokaisen museon pitää miettiä itse, mitkä ovat heille toiminnan kannalta tärkeitä pelisääntöjä. Viereisellä sivulla esimerkki siitä, miltä pelisäännöt voivat näyttää.

Vapaaehtoinen tutustumassa B757-simulaattoriin Finnair Flight Academyssa.
Kuva: Suomen Ilmailumuseo.

Esimerkki vapaaehtoistoiminnan pelisäännöistä

- Vapaaehtoisuus** – Vapaaehtoistointaan osallistutaan omasta tahdosta eikä siitä makseta palkkaa tai muuta korvausta.
- Sitoutuminen** – Luottamus on vapaaehtoistoiminnan kulmakiviä. Sitoutuminen tarkoittaa, että tehdään niin kuin on luvattu. Vapaaehtoinen ilmoittaa aina mahdollisista muutoksista ja esteistä museon yhteyshenkilölle ja henkilölle, jonka kanssa tehtävästä on sovittu. Vapaaehtoisella on halutessaan oikeus lopettaa vapaaehtoistyö. Myös vapaaehtoistoiminnan lopettamisesta ilmoitetaan museolle.
- Tehtävät** – Vapaaehtoiset sopivat etukäteen vapaaehtoistoiminnan vastuuhenkilön kanssa tehtävänkuvastaan ja siitä, milloin he voivat tulla työskentelemään. Vapaaehtoinen saa perehdytyksen vapaaehtois-tehtäviinsä.
- Luottamuksellisuus** – Vapaaehtoiset sitoutuvat siihen, etteivät kerro ilman lupaa sivullisille sellaisia salassa pidettäviä asioita, jotka koskevat museota tai sen kokoelmien hallintaa, vapaaehtoisia, henkilöstöä, yhteistyökumppaneita tai asiakkaita.
- Museotyö** – Vapaaehtoiset noudattavat museon antamia ohjeita museotyössä. Vapaaehtoiset saavat perehdytyksen ICOM:in museotyön eettisiin periaatteisiin ja sitoutuvat noudattamaan niitä.
- Vastuu** – Vastuu museon toiminnasta kokonaisuutena on museon työntekijöillä, ei vapaaehtoisilla. Jokainen kuitenkin vastaa omien tehtäviensä tekemisestä huolellisesti. Vapaaehtoisten tulee noudattaa heille annettuja ohjeita esimerkiksi työskentelytavoissa ja museoesineiden käsittelyssä. Vapaaehtoisten tulee myös noudattaa työturvallisuutta koskevia ohjeita ja käyttää annettuja suojavälineitä.
- Tekijänoikeudet** – Vapaaehtoistointa voi pitää sisällään ns. luovaa työtä, kuten valokuvaamista. Museolla on oikeus käyttää vapaaehtoistoiminnan aikana syntyneitä teoksia ilman erillistä korvausta, vapaaehtoisen nimen mainiten. Mahdolliset poikkeukset sovitaan vapaaehtoisten kanssa erikseen esimerkiksi isompien projektien kohdalla.
- Kokoelmiin liittyvät tekijänoikeudet** – Kokoelmiin kuuluvan valokuva- ja julistemateriaalin voimassa olevat tekijänoikeudet ja käyttöluvat tulee ottaa huomioon, jos aineistoa on päätynyt esimerkiksi digitoinnin yhteydessä väliaikaisesti vapaaehtoisen haltuun.
- Vakuutukset** – Vapaaehtoistyön aikana vapaaehtoiset kuuluvat museon ottaman talkoovakuutuksen ja vastuuvakuutuksen piiriin.
- Kuvaaminen museon tiloissa** – Museon näyttelytiloissa kuvaaminen on sallittua. Myös verstastiloissa saa kuvata, kuitenkin siten, että salassapitovelvollisuutta ja muiden yksityisyyttä kunnioitetaan. Museon kokoelma- ja varastotiloissa kuvaaminen on kielletty ilman erillistä sopimusta.

5.7 Vapaaehtoisen sopimus

Pienimuotoista vapaaehtoistoimintaa pystytään usein pyörittämään ilman, että vapaaehtoisten kanssa tehdään kirjallisia sopimuksia.

Kun vapaaehtoisten määrä kasvaa tai kun organisaatiossa on sekä työntekijöitä että vapaaehtoisia, tuovat kirjalliset sopimukset usein selkeyttä vapaaehtoistoimintaan. Esimerkiksi monilla suomalaisilla järjestöillä ja yhdistyksillä, joilla on paljon vapaaehtoisia, on käytössään vapaaehtoisen sopimus. Kun sopimus on kirjallinen, sekä vapaaehtoiselle että organisaatiolle on selvää, mihin vapaaehtoinen on sitoutunut ja mitä häneltä voidaan odottaa.

On tärkeää huomata, että vapaaehtoisen sopimus on eri asia kuin työsopimus. Vapaaehtoisen sopimus ei sido vapaaehtoista samalla tavalla kuin työsopimus työntekijää, vaan kyseessä on pikemminkin periaatesopimus, jossa sovitaan tietyistä pelisäännöistä ja toimintatavoista. Vapaaehtoinen voi esimerkiksi lopettaa vapaaehtoistoiminnan, kun hän haluaa. On kuitenkin hyvä painottaa, että myös vapaaehtoistoiminta perustuu luottamukseen. Hyvään vapaaehtoistoimintaan kuuluu, että kukin hoitaa sen, minkä on luvannut. Siksi mahdollisista muutoksista ja vapaaehtoistoiminnan lopet-

tamisesta on syytä ilmoittaa mahdollisimman nopeasti vapaaehtoistoiminnan yhteyshenkilölle.

Vapaaehtoisen sopimus on hyvä pitää tyyliään ja ulkoasultaan rentona, jotta sopimus ei säikytä pois innokkaita vapaaehtoisia. Myös sisältö kannattaa pitää tiiviinä.

Jos vapaaehtoisten tehtäviin kuuluu ns. luovaa työtä, voi sopimukseen laittaa erillisen kohdan tekijänoikeuksien siirtämisestä museolle. Näin tulee varmistettua, että museolla on laillinen oikeus käyttää vapaaehtoisen tekemiä taiteellisia tuotoksia kuten valokuvia. Tarvittaessa tekijänoikeuksien siirtämisen voi tehdä myös erillisellä sopimuksella, jos maininta asiasta tuntuu liian raskaalta kaikkien vapaaehtoisten sopimuksessa.

Vapaaehtoisen sopimus voidaan tehdä esimerkiksi vapaaehtoisen kanssa käytävän alkukeskustelun aikana tai muutaman kokeilukerran jälkeen. On myös hyvä miettiä, tehdäänkö sopimus kaikkien vapaaehtoisten kanssa vai voiko esimerkiksi satunnaisiin talkoisiin osallistua ilman sopimusta.

Aina vapaaehtoisen sopimuksen ja pelisääntöjen ei tarvitse olla paperisia. Katso esimerkki sähköisestä sopimuksesta: <http://www.aika-parantaa.net/eettiset-toimintaperiaatteet.html>

Sopimukseen on hyvä kirjata ainakin nämä asiat:

- Vapaaehtoisen yhteystiedot
- Museon yhteyshenkilön yhteystiedot
- Vapaaehtoistoiminnan pelisäännöt
- Jos pelisäännöissä ei mainita, niin merkintä siitä, että vapaaehtoistoiminnan voi lopettaa halutessaan, mutta siitä on ilmoitettava museolle
- Saako vapaaehtoisen lisätä vapaaehtoisten sähköpostilistalle/uutiskirjelistalle
- Jos vapaaehtoisista pidetään rekisteriä, suostumus siihen, että vapaaehtoisen tiedot voidaan viedä rekisteriin
- Muut museoon ja sen vapaaehtoistoimintaan liittyvät tärkeät erityispiirteet
- Paikka ja aika
- Vapaaehtoisen nimi ja allekirjoitus
- Museon edustajan nimi ja allekirjoitus

5.8 Vapaaehtoisrekisteri

Vapaaehtoistoiminnan organisoinnin kannalta on hyvä, että vapaaehtoisten yhteystiedot löytyvät kätevästi. Siksi vapaaehtoisten tiedot kannattaa koota omaksi rekisteriksi.

Yksinkertaisimmillaan rekisteri voi olla lista henkilöistä ja heidän yhteystiedoistaan esimerkiksi Excel-taulukossa.

Kun rekisteriä ryhdytään perustamaan, on hyvä miettiä, mitkä tiedot ovat olennaisia vapaaehtoistoiminnan järjestämisen kannalta.

Henkilötietojen keräämistä ja säilyttämistä säätelee henkilötietolaki ja se koskee lähes kaikkia rekistereitä, joihin on koottu jotakin tietoa henkilön nimen yhteyteen. Siten myös yksinkertainen taulukko, johon on koottu vapaaehtoisten nimet ja yhteystiedot, on lain tarkoittama henkilörekisteri. Laissa on säädetty muun muassa siitä, mitä tietoja ihmisistä saa kerätä ja miten tietoja pitää käsitellä (Ks. luku 8.6).

Yleensä ainakin seuraavat asiat kannattaa kerätä rekisteriin:

- Nimi
- Puhelinnumero
- Sähköpostiosoite
- Osoite
- Mitä vapaaehtoistehäviä vapaaehtoinen on ensisijaisesti tullut tekemään
- Mistä muista tehtävistä hän on kiinnostunut
- Onko vapaaehtoinen liitetty mahdolliselle vapaaehtoisten sähköpostilistalle
- Muut huomioitavat asiat

Tuomo Leppänen kiillottaa DC-3-lentokoneen ovea. Kuva: Reino Myllymäki.

5.9 Turvallinen työskentely ja vapaaehtoisten vakuutukset

Lain mukaan vapaaehtoistoiminnan järjestäjän tulee huolehtia siitä, ettei vapaaehtoisen turvallisuudelle tai terveydelle aiheudu vaaraa vapaaehtoistyön aikana.

Vapaaehtoiset pitää siis perehdyttää turvallisiin työskentelymenetelmiin ja huolehtia esimerkiksi siitä, että työvälineet ovat asianmukaiset. Jos vapaaehtoiset käyttävät tehtävissä omia työvälineitään, on syytä tarkistaa, että myös nämä työvälineet ovat asianmukaiset ja turvalliset.

Vapaaehtoistoiminnan järjestäjällä ei lain mukaan ole velvoitetta vakuuttaa vapaaehtoisia tapaturmien varalta kuten palkattua henkilökuntaa. Lain tulkinta on kuitenkin jossain määrin epäselvä, joten vakuutuksen ottaminen on erittäin suositeltavaa. Lisäksi vakuutuksen ottaminen osoittaa hyvää huolenpitoa vapaaehtoisista ja antaa heille turvaa, jos jostakin sattuu. Jos vakuutusta ei jostakin syystä ole, on siitä hyvä mainita vapaaehtoisille, jotta he voivat itse arvioida, pitääkö heidän ottaa oma vakuutus.

Tapaturmavakuutuksen lisäksi vastuuvakuutus on monissa museoissa hyödyllinen vakuutus. Vastuuvakuutus korvaa kolmannelle osapuolelle aiheutettuja henkilö- ja esinevahinkoja (Katso lisää

työturvallisuuteen ja vakuutuksiin liittyvästä lainsäädännöstä luvuista 8.4 ja 8.5).

Jos vapaaehtoiset tulevat mukaan toimintaan ystävähdistyksen kautta esimerkiksi siten, että ystävähdistys järjestää museon tiloissa talkoot, kannattaa varmistaa kenen vakuutuksen piiriin he tällaisessa tilanteessa kuuluvat: museon vai ystävähdistyksen. Tämä voi riippua vapaaehtoisten tekemistä tehtävistä ja siitä, missä vapaaehtoistyötä tehdään.

Vakuutusten kattavuus kannattaa selvittää vakuutusyhtiön kanssa.

Matti Patteri opastaa rakentamansa Brewster -polkulentokoneen ohjaamista Suomen ilmailumuseon vuosittaisessa Lastenpäivä-tapahtumassa. Kuva: Suomen ilmailumuseo.

6 Hyvää arkea vapaaehtoisten kanssa

Kun vapaaehtoinen on rekrytoitu, saatu perehdytettyä talon toimintaan, ja hän on päässyt aloittamaan vapaaehtoistyöt, on tärkeää ylläpitää vapaaehtoisen kiinnostusta ja motivaatiota.

Muuten on riskinä, että vapaaehtoisen innostus lopahtaa ja perehdyttämiseen laitettu panostus valuu hukkaan. Vapaaehtoisten motivaation ja sitoutumisen kannalta on tärkeää, että museolla on mukava tunnelma. Myös mahdolliset ongelmatilanteet on kyettävä ratkaisemaan.

Vapaaehtoisten motivointikeinoja mietittäessä kannattaa muistaa lain asettamat reunaehdot vapaaehtoisten palkitsemiselle (ks. luku 8.3).

6.1 Motivointi ja sitouttaminen

Arvostus ja kiittäminen

Kenties tärkein asia vapaaehtoisten sitouttamisessa ja hyvän ilmapiirin ylläpitämisessä on vapaaehtoisten kiittäminen ja arvostuksen osoittaminen. Vapaaehtoisten antama panos on tärkeä

ja se kannattaa kertoa ääneen myös vapaaehtoisille. Vapaaehtoisten kiittäminen esimerkiksi talkoopäivän tai vapaaehtoiskeikan jälkeen antaa hyvän mielen kaikille. Kiitos on pieni mutta voimakas sana.

Vapaaehtoisten antaman panoksen voi tehdä näkyväksi myös esimerkiksi vuosikertomuksissa ja museon nettisivuilla. Pelkkien vapaaehtoisten tekemien tunteiden lisäksi voi kertoa, mitä kaikkea vapaaehtoiset ovat saaneet aikaan ja miten tärkeä heidän antamansa panos on.

Kestittäminen

Myös kestittäminen on yksi keino motivoida vapaaehtoisia. Vapaaehtoisille voidaan tarjota esimerkiksi kahvia ja pullaa, kun he tulevat museolle vapaaehtoistöihin. Jotkut vapaaehtoistoiminnan järjestäjät tarjoavat vapaaehtoisille myös aterian erityisesti pidempien päivien tai talkoiden yhteydessä. Aterian tarjoamisen pitää kuitenkin olla sidoksissa tilanteeseen, jossa vapaaehtoistyötä tehdään.

Pienet lahjat

Sanallisen kiittämisen lisäksi vapaaehtoisille voi osoittaa arvostusta esimerkiksi lähettämällä heille joulukortin tai

muistamalla heitä pienillä lahjoilla. Lahjoja antaessa kannattaa kuitenkin muistaa, että verottajan mielestä rahanarvoiset lahjat ovat verotettavaa tuloa.

Virkistys ja tapaamiset

Vapaaehtoisten omat tapaamiset ovat hyvä keino luoda ryhmähenkeä ja sitouttaa vapaaehtoisia toimintaan. Museosta riippuen tapaaminen voi olla esimerkiksi yhteinen joulujuhla, kevätlounas tai vaikkapa bileet. Tällaiset tilaisuudet virkistävät ja vapaaehtoiset pääsevät tutustumaan paremmin toisiinsa. Tapaamiseen voi myös yhdistää koulutuksen tai katsauksen ajankohtaisiin asioihin, jos ohjelmasta haluaa asiapitoisemman.

Vapaaehtoisten omien tapaamisten lisäksi kannattaa välillä pitää vapaaehtoisten ja henkilökunnan yhteisiä virkistystilaisuuksia. Näin vapaaehtoiset tulevat tutummiksi koko henkilökunnalle eivätkä vain vapaaehtoistoiminnan koordinaattorille.

Koulutukset

Monet tulevat mukaan vapaaehtoistoimintaan, koska he haluavat oppia uusia asioita. Vapaaehtoisten kouluttaminen eri teemoista voikin olla tarpeellista vapaaehtoistoiminnan sujuvuuden

kannalta, mutta koulutukset ovat myös keino sitouttaa vapaaehtoisia.

Aina koulutusten ei tarvitse olla ulkopuolisten vetämiä: myös museon henkilökunnalla on paljon osaamista, jota he voivat jakaa vapaaehtoisille. Vaikka osaaminen ei liittyisi suoraan vapaaehtoistehtäviin, monien vapaaehtoisten mielestä voi olla kiinnostavaa kuulla esimerkiksi jonkun taiteilijan elämästä tai vaikkapa työntekijän kokemuksista arkeologisilla kaivauksilla. Kannattaa myös kartoittaa, olisiko vapaaehtoisissa innokkaita koulutusten vetäjiä. Monilla vapaaehtoisilla on hienoa osaamista omalta alaltaan.

Koulutuksia järjestettäessä on hyvä muistaa, että vaikka koulutukset ovat keino sitouttaa vapaaehtoisia, niihin osallistuminen ei kuitenkaan velvoita vapaaehtoista jatamaan vapaaehtoistoimintaa. Jos koulutus on maksullinen tai vaatii hankalia järjestelyjä, vapaaehtoisen kanssa voi kuitenkin etukäteen keskustella, aikooko hän olla mukana toiminnassa myös tulevaisuudessa.

Mahdollisuus vaikuttaa

Vapaaehtoisilla on monesti kova tahto osallistua tärkeäksi kokemaansa toimintaan. Vapaaehtoistyön parissa syntyy usein myös uusia ideoita siitä, miten toimintaa voisi kehittää ja millaisia uusia vapaaehtoistehtäviä voisi olla. Monien vapaaehtoisten motivaation kannalta

onkin tärkeää, että he voivat itse vaikuttaa vapaaehtoisten tehtäväkuvaan ja toimintatapoihin.

Kannattaa huolehtia siitä, että vapaaehtoisilla on kanava palautteen antamiseen. Palautetta voi kerätä esimerkiksi virkistystapaamisissa tai nimettömällä kyselyllä. Jos museolla käynnistetään laajempia kehittämishankkeita, voidaan miettiä, pystyisivätkö vapaaehtoisetkin osallistumaan niihin jollakin tavalla.

6.2 Ongelmatilanteet

Kuten missä tahansa toiminnassa, jossa ihmiset ovat tekemisissä toistensa kanssa, myös vapaaehtoistoiminnassa voi syntyä ristiriitatilanteita.

Ristiriitoja ei kannata pelätä, sillä ne ovat luonnollinen osa ihmisten välistä toimintaa – ne eivät ole merkki epäonnistumisesta. Avoimesti ja rakentavasti käsitellyt ristiriidat voivat parhaimmillaan jopa auttaa rakentamaan entistä parempaa vapaaehtoistoimintaa.

Ennaltaehkäisyyn panostaminen on tärkeä keino vähentää ristiriitoja. Vapaaehtoisia rekrytoitaessa ja perehdytettäessä on hyvä panostaa siihen, että vapaaehtoisilla on realistinen kuva museon vapaaehtoistoiminnasta ja siitä, mitä vapaaehtoisena

voi tehdä. On tärkeää, että vapaaehtoiset ymmärtävät ja hyväksyvät vapaaehtoistoiminnan pelisäännöt. Jos museolla on palkattua henkilökuntaa, on tärkeää, että sekä vapaaehtoiset että työntekijät ymmärtävät, miten nämä roolit eroavat toisistaan. Lisäksi henkilökunta kannattaa perehdyttää siihen, miten vapaaehtoisten kanssa toimitaan.

Jos ristiriitoja syntyy, niihin kannattaa puuttua ajoissa. Jotta ongelmat tulisivat esille, on hyvä varmistaa, että vapaaehtoiset tietävät keneen he voivat ottaa yhteyttä hankalissa tilanteissa. Henkilö voi olla esimerkiksi vapaaehtoistoiminnan vastuuhenkilö tai muu museolta nimetty henkilö. Myös säännöllisesti tehtävät nimettömät kyselyt voivat auttaa paljastamaan piilossa olevia ongelma-kohtia.

Usein keskustelu on paras apuväline ongelmien ratkominen. Keskustelujen sävy on hyvä pitää positiivisena ja ratkaisukeskeisenä – ei syyllistävänä. Ongelmaa selvitettäessä kannattaa aluksi selvittää tapahtumien taustat ja syyt, ja jutella niistä eri osapuolten kanssa. Tässä muutamia esimerkkejä ongelmatilanteista, joihin vapaaehtoisten kanssa voi törmätä sekä vinkkejä niiden ratkominen.

Välillä voi käydä niin, että vapaaehtoisen kanssa on sovittu tietystä tehtävästä tai vaikkapa talkoiden työvuoro-

rosta, mutta vapaaehtoinen ei saavu paikalle. Tällöin asia kannattaa ottaa vapaaehtoisensa kanssa esille ja muistuttaa, että sovituista aikatauluista ja tehtävistä tulisi pitää kiinni ja muutoksista ilmoittaa. Kannattaa myös varmistaa, että vapaaehtoinen tietää, kenelle hänen tulisi asiasta ilmoittaa. Jos poissaoloja tulee usein, voit kysyä vapaaehtoiselta, haluaisiko hän pitää taukoa vapaaehtoistyöstä. Joskus elämäntilanne on sellainen, ettei aika riitä kaikkeen vaikka haluaisi.

Jos vapaaehtoisen käytös on jollakin tavalla sopimattonta, kannattaa asia ottaa puheeksi vapaaehtoisen kanssa. Vapaaehtoiselle voi kertoa, millaisissa tilanteissa hänen käytöksensä on koettu epäasialliseksi ja millaista käyttäytymistä häneltä odotetaan.

Joskus ongelmana on, että vapaaehtoiset ryhtyvät tekemään omin päin uusia va-

paaehtoistehtäviä. On hyvä kehittää uusia vapaaehtoistoiminnan muotoja yhdessä vapaaehtoisten kanssa ja antaa tilaa vapaaehtoisten omille ideoille. Uusia ideoita ei kannata torjua, vaan miettiä yhdessä, miten ne parhaalla mahdollisella tavalla sopisivat museon toimintaan. Viime kädessä vastuu vapaaehtoistoiminnan johtamisesta on kuitenkin museolla, ja museo määrittelee, mitkä ovat vapaaehtoisten tehtävät. Uusien vapaaehtoistehtävien aloittamisesta pitää siis aina sopia yhdessä museon kanssa.

Jos mahdolliset ongelmat eivät ratkea keskustelemalla tai ongelmat toistuvat väliintulosta huolimatta, voi vapaaehtoiselle tarvittaessa sanoa, ettei hän voi enää osallistua vapaaehtoistoimintaan. Asia kannattaa ilmaista kohteliaasti, mutta yleensä syy kannattaa kertoa avoimesti.

Jotkut työyhteisöt hyödynävät toiminnassaan omalle organisaatiolle räätälöityä hyvän työpaikkakäyttämisen opasta. Tällaisessa oppaassa on yleensä määritelty, mitä on hyvä työpaikkakäyttämisen, ja miten mahdollisiin epäkohtiin puututaan. Jos museolla on tällainen opas työntekijöille, sen voi ulottaa koskemaan myös vapaaehtoisia. Esimerkiksi Kansalaisareena on laatinut omalle työyhteisölleen oppaan työpaikkakäyttämisenestä ja myös museot voivat halutessaan käyttää sitä apuna oman oppaan tekemisessä.

Opas löytyy osoitteesta kansalaisareena.fi/hyvan-kaytoksenopas.pdf

Kaikille avointa?

Vapaaehtoistoiminnan luonteeseen kuuluu, että se on kaikille avointa. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että kaikki, jotka ovesta kävelevät sisään, pitää ottaa vapaaehtoisiksi.

Vapaaehtoistoiminnan onnistumisen kannalta on tärkeää, että vapaaehtoisille löytyy sopivat tehtävät, ja että he sitoutuvat vapaaehtoistoiminnan pelisääntöihin. Vapaaehtoisten kanssa onkin hyvä käydä alkukeskustelu, jossa käydään läpi

vapaaehtoisen motivaatio ja osaaminen. Joihinkin tehtäviin voidaan edellyttää tiettyä perusosaamista (esimerkiksi ompelutaitoa).

Alkukeskustelussa voidaan myös kertoa vapaaehtoisten roolista museolla ja toiminnan pelisäännöistä. Jos museon ja vapaaehtoisen tarpeet eivät näytä kohtaavan, ei vapaaehtoista ole pakko ottaa museon vapaaehtoiseksi. Syy tähän on hyvä kertoa avoimesti ja perustellusti.

7 Resurssit ja hyödyt

7.1 Vapaaehtoistoiminnan vaatimat resurssit

Kun vapaaehtoistoimintaa lähdetään kehittämään, herää monella kysymys, millaisia resursseja se vaatii. Kuinka paljon työaikaa, rahaa ja muita resursseja pitää budjetoida toiminnan käynnistämiseen ja pyörittämiseen?

Se, paljonko vapaaehtoistoiminta vaatii resursseja, riippuu vapaaehtoistoiminnan laajuudesta ja vapaaehtoisten tehtävistä. Kustannuksiin vaikuttaa esimerkiksi se, millaisia kulukorvauksia vapaaehtoisille maksetaan ja kuinka vakiintunutta toiminta on. Uuden vapaaehtoistoiminnan käynnistäminen vie usein enemmän resursseja (erityisesti työaikaa) kuin vakiintuneen toiminnan pyörittäminen. Tässä luvussa kuitenkin esittelemme yleisimpiä kuluja, joita vapaaehtoistoiminnan järjestämisestä syntyy. Niiden avulla museot voivat arvioida, millaisia kuluja juuri heidän vapaaehtoistoiminnastaan voisi syntyä.

Vapaaehtoistoiminnan kannalta kenties tärkein resurssi on aika ja toimintaan sitoutuminen. Museon henkilökunnalla on keskeinen

rooli vapaaehtoistoiminnan onnistumisessa. Kun koko henkilökunta on sitoutunut vapaaehtoistointaan ja näkee sen arvokkaana osana museon toimintaa, näkyy se myös vapaaehtoisille. Työntekijöille pitää myös osoittaa riittävästi työaikaa vapaaehtoistoiminnan pyörittämiseen – muutoin toiminta voi jäädä muiden kiireiden alle.

Museolla on hyvä olla nimettyinä vapaaehtoistoiminnan vastuuhenkilö, jolla on kokonaisvastuu vapaaehtoistoiminnasta. Joskus vastuuhenkilö hoitaa vapaaehtoistoimintaa muiden töiden ohella, mutta kun vapaaehtoisia alkaa olla enemmän, saatetaan tarvita jo täysipäiväistä vapaaehtoistoiminnan koordinaattoria. Kaikille organisaatioille päteviä lukuja on mahdotonta antaa, mutta täysipäiväinen vapaaehtoistoiminnan koordinaattori pystyy yleensä pyörittämään noin 100–200 hengen vapaaehtoistoimintaa, tehtävänkuvasta riippuen. Pieni, noin 30 vapaaehtoisen porukka, puolestaan pyörii noin 20 %:n työajalla.

Jos myös muut työntekijät osallistuvat vapaaehtoistoiminnan järjestämiseen esimerkiksi ohjaamalla vapaaehtoisia, heidänkin työajastaan riittävä osa pitää varata vapaaehtoistointaan.

Työajan lisäksi budjetoinnissa tulee ottaa huomioon muut mahdolliset kulut, joita vapaaehtoistoiminnasta tulee. Näitä kuluja ovat esimerkiksi:

- Vapaaehtoisten tehtäviin liittyvät materiaalikulut
- Vapaaehtoisten perehdytys- ja virkistystapahtumien tarjoilut ja tilavuokrat
- Vapaaehtoisten muis-taminen (esim. joulukortit)
- Vapaaehtoisten vakuutukset
- Painokulut (esim. vapaaehtoistoiminnan oppaat)
- Vapaaehtoisten kulukorvaukset (esim. ateriat ja matkakorvaukset)
- Vapaaehtoisten rekrytointiin liittyvät kulut (esim. lehtimainokset)
- Vapaaehtoistoiminnan vastuuhenkilön ja muun henkilökunnan koulutukset
- Vapaaehtoisten koulutukset (esim. ensiapukurssit)
- Vapaaehtoisten tarvitsemat työvaatteet

Kun vapaaehtoistoimintaa ollaan vasta käynnistämässä, kannattaa rahaa varata enemmän muun muassa henkilökunnan koulutuksiin, materiaalien (esimerkiksi vapaaehtoisen oppaan) tekemiseen sekä vapaaehtoisten rekrytointiin (esimerkiksi lehti-ilmoitukset). Myös työaika on hyvä varata toiminnan käynnistämiseen koko organisaation tasolla, jotta aikaa riittää huolelliseen suunnitteluun ja eri tahojen osallistamiseen. Toiminnan vakiintuessa resursseja voi suunnata enemmän vapaaehtoisten virkistykseen ja esimerkiksi kulukorvauksiin.

Vapaaehtoistoimintaa on myös mahdollista pyörittää melko pienillä resursseilla: minimissään organisointi vie työaika ja hieman kahvirahaa virkistystoimintaan. Esimerkiksi K.H. Renlundin museolla kokoontuu kuukausittain vapaaehtoisista muodostuva Viisaiden ryhmä, joiden kanssa museon väki keskustelee ajankohtaisista asioista ja vaihtaa tietoa. Tämän tyyppinen vapaaehtoistoiminta vaatii kuukausittain vain muutaman tunnin työaika ja tarjoilut vapaaehtoisille.

Toisaalta jotkut vapaaehtoistoimintaa järjestävät tahot maksavat vapaaehtoisille esimerkiksi matkakulut ja lounaan vapaaehtoistyön aikana ja järjestävät virkistystoimintaa. Tällaisen vapaaehtoistoiminnan kustannukset ovat siis huomattavasti suuremmat, mutta vapaaehtoiset yleensä viettävätkin vapaaehtoistoiminnan parissa enemmän aikaa – esimerkiksi useamman päivän viikossa.

Ilmailumuseon Tiistai-kerholaisia korjaamassa Haukka-hävittäjän siipeä. Kuvassa vas. Leo Anttola ja Mikko Jaakkola. Kuva: Lassi Karivalo.

7.2 Vapaaehtoistoiminnan tuottamat hyödyt

Hyvin organisoitu vapaaehtoistoiminta tuottaa monia hyötyjä paitsi museolle ja vapaaehtoisille itselleen myös yhteiskunnalle.

Esimerkiksi Ruralia-instituutti on tutkinut vapaaehtoistyön kansantaloudellisia vaikutuksia, ja tutkimuksen mukaan jokainen vapaaehtoistoimintaan panostettu euro tuottaa noin 6 euroa.

Vapaaehtoistoimintaan osallistuminen tuo paljon iloa ja lisää siihen osallistuvien hyvinvointia. Vapaaehtoistoiminnalla on myös merkittävä syrjäytymistä ehkäisevä vaikutus. Tutkimusten mukaan vapaaehtoistyötä tekevät ovat keskimäärin tyytyväisempiä ja voivat paremmin. Lisäksi vapaaehtoistoiminta kehittää monia taitoja ja auttaa luomaan verkostoja, joita tarvitaan vaikkapa työelämässä. Monien kohdalla vapaaehtoistyö onkin parantanut työllistymismahdollisuuksia.

Sen lisäksi, että vapaaehtoiset ja yhteiskunta hyötyvät vapaaehtoistoiminnasta, se hyödyttää myös museota. Vapaaehtoistoiminnalla voidaan tehdä monia sellaisia asioita, joita muuten ei olisi mahdollista toteuttaa. Esimerkiksi Suomen Ilmailumuseossa vapaaehtoiset ovat tärkeä apu tapahtumissa, esineiden ja valokuvien sisältökuvailussa ja digitoinnissa sekä vanhojen

lentokoneiden kunnostamisessa.

Vapaaehtoistoiminta auttaa museota myös olemaan laajemmassa vuorovaikutuksessa yleisön ja lähiyhteisöjen kanssa. Vapaaehtoistoiminta tuo museon lähemmäs ihmisiä ja tarjoaa heille mahdollisuuden olla mukana museon toiminnassa uudella tavalla. Vapaaehtoistoiminnan voikin siten nähdä yhtenä museon tarjoamista palveluista.

Vaikka vapaaehtoistoiminnan hyödyt ovat usein sosiaalisia eikä niitä voi suoraan mitata rahassa, vapaaehtoistoiminnan järjestäjiä saattaa kiinnostaa, mikä on vapaaehtoistoimintaan pistetyistä resursseista saatu taloudellinen hyöty. Tätä hyötyä voidaan yksinkertaisimmillaan laskea vähentämällä vapaaehtoisten antamasta panoksesta toiminnan organisointiin käytetyt kulut.

Esimerkiksi: lasketaan yhteen vapaaehtoisten tekemä tuntimäärä ja arvioidaan sille hinta, vaikkapa 12,5 euroa tunnilta (tämä on muun muassa monien julkisten toimijoiden käytämä hinta). Tämän jälkeen vähennetään luvusta vapaaehtoistoiminnasta aiheutuneet kustannukset, kuten vapaaehtoistoiminnan koordinointiin käytetty työaika, vapaaehtoisille maksetut korvaukset ja virkistystoiminnasta koituneet kulut.

Jossakin museossa kyseinen laskelma voisi siis näyttää vaikkapa tältä: Jos museossa on 50

vapaaehtoista ja he kaikki ovat tehneet 10 tuntia vapaaehtoistyötä kuukaudessa, on vuoden aikana tehty yhteensä 6000 tuntia vapaaehtoistyötä. Jos vapaaehtoistyön hinnaksi arvioidaan esimerkiksi 12,5 euroa tunnilta, on vapaaehtoistoiminnan taloudellinen arvo ollut 75 000 euroa. Jos vapaaehtoistyön organisointiin on käytetty esimerkiksi 0,3 henkilötyövuotta ja henkilön palkka on ollut 2800 €/kk + sivukulut (30 %), on toiminnan organisointiin käytetty 13 000 euroa. Lisäksi vapaaehtoisten virkistykseen ja muihin kuluihin on käytetty 2000 euroa. Vapaaehtoistoiminnasta saatu taloudellinen hyöty on näin 75 000-15 000 eli 60 000 euroa.

Yksi vapaaehtoistoimintaan panostettu euro on näin ollen tuottanut moninkertaisesti. Puhumattakaan kaikesta muusta sosiaalisesta hyvästä, jota toiminnalla on saatu aikaan!

Vaikka vapaaehtoistoiminnalle laskettaisiin taloudellisia hyötyjä, on syytä muistaa, että vapaaehtoistoiminnalla ei ole tarkoitus korvata työntekijöitä. Museon työntekijät ovat vastuussa museon lakisääteisistä tehtävistä ja huolehtivat muun muassa museon kokoelmista, niiden kartuttamisesta sekä poistoista.

Vapaaehtoistoiminnalla on toimintaa täydentävä rooli ja vapaaehtoisten avulla voidaan tehdä asioita, joita ei muuten tehtäisi. Monet organisaatiot ovatkin ottaneet ohjenuoraksi, ettei vapaaehtoisia oteta tehtäviin, joihin palkattaisiin työntekijä.

8 Vapaaehtoistoimintaan liittyvät lait

Suomessa ei ole tällä hetkellä erillistä lakia vapaaehtoistyöstä, vaan vapaaehtoistoimintaan liittyviä säädöksiä löytyy useiden eri lakien alta.

Näitä lakeja ei ole suunniteltu yhtenä kokonaisuutena ja siksi niihin liittyy jonkin verran ristiriitaisuuksia ja tulkinnanvaraisuutta. Viime vuosina vapaaehtoisuussäädäntöön liittyviä epäkohtia on nostettu paljon esille, ja lakeja saatetaan muuttaa tulevina vuosina. Siksi vapaaehtoistoimintaa järjestävien kannattaa seurata lakimuutoksia ja tarkistaa aina ajankohtainen lainsäädäntö. Tähän julkaisuun on koottu keväällä 2016 vapaaehtoistoiminnan kannalta keskeisimpiä säädöksiä, mutta oppaan tekijät, Kansalaisareena ja Suomen Ilmailumuseo eivät ota vastuuta tietojen oikeellisuudesta.

8.1 Mitä vapaaehtoisena saa tehdä?

Laissa ei ole suoraan määritelty, mitä vapaaehtoiset saavat tai eivät saa tehdä.

Esimerkiksi verolaeissa lähtökohtana ovat kuitenkin seuraavat tunnuspiirteet:

- Palkattomuus ja vastikkeettomuus
- Toiminnan yleishyödyllisyys
- Vapaaehtoisuus

Yleishyödyllisyydellä tarkoitetaan, että toiminta hyödyttää jotakin kolmatta osapuolta perheen ja lähipiiriin ulkopuolella: ihmisiä, yhteisöä tai ympäristöä. Palkatonta työskentelyä esimerkiksi liikevoittoa tuottavan yrityksen hyväksi ei käsitetä vapaaehtoistoiminnaksi.

Myös yleishyödyllisillä yhteisöillä voi olla elinkeinotoimintaa. Tämä ei estä yhdistyksen vapaaehtoistoimintaa, mutta yleensä vapaaehtoistoimintaa ei tehdä elinkeinotoiminnaksi katsottavien toimintojen parissa.

Yleensä on myös ajateltu, että vapaaehtoistyö ei saa korvata ammattityötä. Esimerkiksi verottaja on linjannut ohjeissaan, että talkootyötä ja vapaaehtoistyötä ovat niin sanotut ”jokamiehen” tehtävät, jotka eivät vaadi erityistä ammattitaitoa.

Erottelu jokamiehentyön ja ammattityön välillä on kuitenkin hankala. Esimerkiksi monet yhdistykset pyörittävät toimintaansa vapaaehtoisvoimin ja toimintaan voi sisältyä mitä tahansa kirjanpidosta tapahtumien järjestämiseen ja tiedottamiseen. Myös urheiluseuroissa tehdään paljon vapaaehtoista valmennustyötä, joka vaatii erityistä osaamista. Lisäksi vapaaehtoistoiminnan kasvavana trendinä on, että yhä useammat ihmiset haluavat tehdä sellaista vapaaehtoistyötä, jossa he voivat lisätä omaa erityisosaamistaan jollain alueella. Eurooppalaisissa suosituksissa vapaaehtoistyö erityisoppimisen areenana nähdään erittäin tärkeänä ja sitä korostetaan. Tästä näkökulmasta vapaaehtoistoiminnan rajaaminen jokamiehentyöksi on siis haitallista ja eurooppalaisten suositusten vastaista.

Erityisesti verotuksellisista syistä, mutta myös muutoin, ammattityö on tarpeen erottaa vapaaehtoistoiminnasta siten, että vapaaehtoisilla on toimintaa täydentävä rooli ja vastuu toiminnasta kokonaisuutena on henkilökunnalla.

- Verottajan ohje, Talkootyön verotus (508/32/2005), [www.vero.fi/fi-FI/Syventavat_veroohjeet/Verohallinnon_ohjeet/Talkootyon_verotus\(10116\)](http://www.vero.fi/fi-FI/Syventavat_veroohjeet/Verohallinnon_ohjeet/Talkootyon_verotus(10116))
- Verottajan ohje, Verotusohje yleishyödyllisille yhteisöille (A29/200/2016) www.vero.fi/fi-FI/Syventavat_veroohjeet/Elinkeinoverotus/Verotusohje_yleishyodyllisille_yhteisoil
- Verottajan ohje, Luonnollisen henkilön tekemän talkoo-, naapuriapu- ja vaihtotyön verotus (A31/200/2013), [www.vero.fi/fi-FI/Syventavat_veroohjeet/Verohallinnon_ohjeet/Luonnollisen_henkilon_tekeman_talkoo_naa\(29568\)](http://www.vero.fi/fi-FI/Syventavat_veroohjeet/Verohallinnon_ohjeet/Luonnollisen_henkilon_tekeman_talkoo_naa(29568))
- Tuloverolaki 30.12.1992/1535, www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1992/19921535

8.2 Työtön vapaaehtoisena

Työttömyysturvalaki säätelee työttömän oikeutta vapaaehtoistyöhön.

Laissa on säädetty, että työtön voi osallistua tavanomaiseen yleishyödylliseen vapaaehtoistyöhön tai tavanomaiseen talkootyöhön menettämättä työttömyysetuuttaan. Vapaaehtoistyöstä pitää kuitenkin ilmoittaa työ- ja elinkeinotoimistoon ja työttömän pitää olla työmarkkinoiden käytettävissä, vaikka hän tekee vapaaehtoistyötä. Nykytilanteessa

työttömän on tarpeen ennen vapaaehtoisuuden allekirjoittamista ilmoittaa TE-toimistoon suunnitelmastaan vapaaehtoistyöstä museossa ja odottaa TE-toimiston päätöstä asiassa ennen vakituisen vapaaehtoistoiminnan aloittamista.

Lakiin on kirjattu myös rajoitus työttömien vapaaehtoistyöhön: ”Työnhakijalla, joka palkatta työskentelee yrityksessä tai sellaisissa tehtävissä, jotka yleisesti tehdään työsuhteessa tai yritystoimintana, ei ole oikeutta työttömyysetuuteen.”

Työ- ja elinkeinoministeriö on ohjeissaan tarkentanut, miten tätä lainkohtaa tulkitaan. Ohjeessa todetaan, ettei työtön saa osallistua vapaaehtoistoimintaan, jos vapaaehtoiset ja työntekijät tekevät samoja tehtäviä. Ohjeen mukaan samanlaisia tehtäviä voi kuitenkin olla tekemässä esimerkiksi satunnaisia palkkatuettuja henkilöitä – tämä ei siis vielä ole este työttömän mahdollisuudelle osallistua vapaaehtoistoimintaan. Lisäksi työntekijät ja vapaaehtoiset voivat tehdä samoja tehtäviä tilapäisesti esimerkiksi talkoissa.

Sopisiko vapaaehtoistyö minulle?

Ohjeessa on myös täsmennetty, ettei palkatonta työtä yrityksessä katsota yleishyödylliseksi vapaaehtoistoiminnaksi. Myöskään yleishyödyllisten yhteisöjen harjoittamaa elinkeinotoimintaa ei pidetä yleishyödyllisenä vapaaehtoistyönä. Työttömät eivät siis voi osallistua sellaiseen vapaaehtois-

toimintaan, joka katsotaan elinkeinotoiminnaksi. Esimerkiksi museoiden yhteydessä olevat pienet museokaupat ovat yleensä elinkeinotoimintaa, eivätkä työttömät vapaaehtoiset näin ollen voi osallistua kaupan pyörittämiseen ilman uhkaa työttömyysetuuden menettämisestä.

- Työttömyysturvalaki (30.12.2002/1290), www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2002/20021290
- Työ- ja elinkeinoministeriön ohje TE-toimiston tehtävistä työttömyysturvajärjestelmän toimeenpanossa (31.12.2015 päivitetty versio), www.finlex.fi/data/normit/42440-TE-M2435ohje.pdf

Suomen Ilmailumuseon vapaaehtoisopas Reino Aatsalo johdattaa kuulijoita ilmailun maailmaan. Kuva: Timo Idänheimo.

8.3 Matka-, majoitus- ja muiden kulujen korvaaminen vapaaehtoiselle

Vapaaehtoistoiminnan luonteeseen kuuluu, että se on palkatonta.

Monet vapaaehtoistyönjärjestäjät haluavat kuitenkin korvata vapaaehtoistoiminnasta koituvia kuluja ja kiittää vapaaehtoisia eri tavoin. Tuloverolaissa ja verottajan ohjeissa on linjattu, minkälaisia kuluja vapaaehtoisille voidaan korvata ja miten vapaaehtoisia voidaan palkita.

Yleishyödyllinen yhteisö voi korvata vapaaehtoiselle matkakuluja, kun matka on tehty yleishyödyllisen yhteisön hyväksi ja sen toimeksiannosta. Vapaaehtoisen matkakuluja voidaan korvata seuraavasti:

- Päivärahaa voidaan maksaa korkeintaan 20 päivältä kalenterivuodessa.
- Majoituskulut voidaan korvata.

- Kodin ja vapaaehtoistyön tekemispaidan välisiä matkakuluja voidaan korvata. Jos matkat tehdään muulla kuin julkisella kulkuneuvolla, verovapaa korvaus voi olla korkeintaan 2000 euroa kalenterivuodessa. Vaikka vapaaehtoinen saisi korvausta useammalta organisaatiolta, voi korvausten verovapaa yhteissumma olla 2000 euroa.

Laissa ei suoraan mainita, mutta verottaja on linjannut, että vapaaehtoisille voidaan tarjota talkoiden aikana ruokaa verovapaasti. Tämän on tulkittu koskevan myös yleishyödyllistä vapaaehtoistyötä tekeviä. Aterian tarjoamisen pitää kuitenkin olla sidoksissa tilanteeseen, jossa vapaaehtoistyötä tehdään ja se ei saa olla palkan luonteinen ennalta sovittu vastike. Vapaaehtoiselle ei myöskään voi antaa esimerkiksi ruoka-

rahaa tai ruokaa, jonka voi viedä kotiin.

Näiden korvausten lisäksi vapaaehtoisille voi antaa arvoltaan vähäisiä, mainoslahjatyyppeisiä tavaralahjoja, kunhan niistä ei ole ennalta sovittu. Rahanarvoiset merkkipäivälahjat ovat sallittuja vain työntekijöille. Jos vapaaehtoisille annetaan arvoltaan merkittävämpiä lahjoja, on vapaaehtoistoiminnan järjestäjän ja vapaaehtoisen ilmoitettava ne verotuksessa.

Monet vapaaehtoistoiminnan järjestäjät tarjoavat koulutuksia vapaaehtoisille. Vapaaehtoiset voivat osallistua koulutuksiin verovapaasti silloin kun koulutus on vähäistä ja liittyy vapaaehtoistehtäviin. Jos koulutus on mittavampaa, voi verottaja katsoa koulutukset vapaaehtoisen saamaksi veronalaiseksi tuloksi.

- Tuloverolaki 30.12.1992/1535, www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1992/19921535
- Verohallinnon ohje, Luonnollisen henkilön tekemän talkoo-, naapuriapu- ja vaihtotyön verotuksesta (A31/200/2013), [www.vero.fi/fi-FI/Syventavat_veroohjeet/Verohallinnon_ohjeet/Luonnollisen_henkilon_tekeman_talkoo_naa\(29568\)](http://www.vero.fi/fi-FI/Syventavat_veroohjeet/Verohallinnon_ohjeet/Luonnollisen_henkilon_tekeman_talkoo_naa(29568))
- Valtiovarainministeriön raportti – 39/2015, ”Vapaaehtoistyö, talkootyö, naapuriapu – kaikki käy. Vapaaehtoistoiminnan koordinaatiota ja toimintaedellytysten kehittämistä selvittävät työryhmän loppuraportti”, vm.fi/dms-portlet/document/0/390282

8.4 Työturvallisuus

Työturvallisuuslaki koskee pääasiassa vain työntekijöitä, mutta laissa on erillinen maininta, joka koskee vapaaehtoistyötä.

Lain mukaan vapaaehtoistyötä organisoivan tahon pitää huolehtia, ettei vapaaehtoisen turvallisuus ja terveys vaarannu vapaaehtoistyössä. Myös vapaaehtoisen on noudatettava vapaaehtoistyötä ja työpaikkaa koskevia turvallisuusohjeita sekä käytettävä annettuja suojaimia ja apuvälineitä.

Laissa kuitenkin edellytetään, että vapaaehtoiset

ovat tehneet suullisen tai kirjallisen sopimuksen vapaaehtoistoimintaan osallistumisesta. Lisäksi lakiin on kirjattu, että määräystä sovelletaan vapaaehtoisiin silloin, kun he tekevät samaa tai samankaltaista työtä kuin työntekijät. Monet vapaaehtoistoiminnan järjestäjät ovat kuitenkin erottaneet vapaaehtoisten ja työntekijöiden tehtävät toisistaan. Lisäksi esimerkiksi työttömät eivät saa osallistua vapaaehtoistyöhön, jos vapaaehtoiset ja työntekijät tekevät samoja tehtäviä. Lait ovat siis keskenään ristiriitaisia ja yleiseltä tulkinnaltaan epäselviä. Lähtökohtana hyvässä vapaaehtoistoiminnassa kuitenkin on,

että työturvallisuudesta on huolehdittu. Jokainen vapaaehtoistoiminnan järjestäjä haluaa varmasti huolehtia vapaaehtoisten turvallisuudesta.

Työtapaturma- ja ammattitautilain mukaan työnantajan on pääsääntöisesti otettava tapaturmavakuutus työntekijöille. Laissa ei ole kuitenkaan mainittu vapaaehtoisia. Talkoo- tai ryhmätapaturmavakuutuksen ottaminen on silti suositeltavaa, erityisesti, jos vapaaehtoistoiminnassa on riski loukkaantua. Vapaaehtoisille onkin hyvä ottaa oma vakuutus, joka kattaa mahdolliset vahingot. Jos vakuutusta ei ole, siitä on

Markku Kääntä opastaa koululaisryhmää merihistorian näyttelyssä.
Kuva: K.H.Renlundin museo – Keski-Pohjanmaan maakuntamuseo.

hyvä mainita vapaaehtoiselle, jolloin vapaaehtoinen voi itse arvioida, tarvitseeko hänen ottaa jokin oma vakuutus.

Tapaturmavakuutuksia otettaessa kannattaa kiinnittää huomiota sopimuksen ehtoihin. Monissa vakuutuksissa on esimerkiksi yläikäraja, eikä ikärajan ylittäneiden tapaturmia korvata. Lisäksi monet vakuutuksista kattavat vain niiden vapaaehtoisten kuluja, joilla on olemassa suomalainen Kela-kortti. Useimmat vakuutusyhtiöt tekevät kuitenkin räätälöityjä sopimuksia ja voit neuvotella omalle museolle sopivan vakuutuksen.

Työturvallisuuslaki (23.8.2002/738), www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2002/20020738

Työtapaturma- ja ammatitautilaki (24.4.2015/459), www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2015/20150459

8.5 Vahingonkorvausvelvollisuus

Vapaaehtoistoiminnassa ollaan tekemisissä monienlaisten asioiden, esineiden ja henkilöiden kanssa. Joskus sattuu myös vahinkoja.

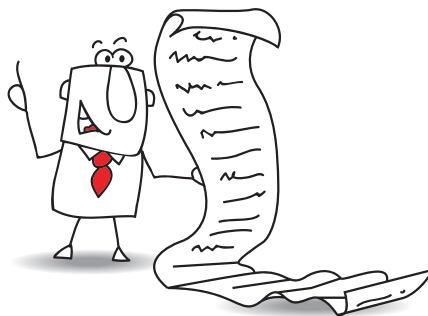
Vahingonkorvauslaissa on määritelty vastuu, joka työnantajalla on työntekijän aiheuttamasta vahingosta, eli niin sanottu ”isännän vastuu”. Työnantajan tulee esimerkiksi korvata vahingot, joita työntekijä on aiheuttanut virheellään tai laiminlyönnillään. Tämä koskee myös tilanteita, joissa työntekijä tekee työnantajan pyynnöstä tehtävää kolmannelle osapuolelle. Työnantajalla on vastuu myös silloin, kun joku tekee hänelle tehtävää työsuhteeseen verrattavissa olosuhteissa. Vapaaehtoinen ei kuitenkaan ole työsuhteessa vapaaehtoistoiminnan järjestäjään,

eikä laissa ole tarkemmin selvennetty vapaaehtoistyön suhdetta lakiin. Osa katsoo, että vapaaehtoisten aiheuttamat vahingot kuuluvat saman lain piiriin, osa taas ei. Yhtään korkeimman hallinto-oikeuden päätöstä asiasta ei vielä ole.

Koska lainsäädäntö liittyy vapaaehtoisten korvausvelvollisuuteen on epäselvä, on suositeltavaa, että vapaaehtoistoiminnan järjestäjät ottavat vastuuvakuutuksen myös vapaaehtoisten aiheuttamien henkilö- ja esinevahinkojen varalta. Tämä on sekä museon että vapaaehtoisen kannalta paras ratkaisu.

Vahingonkorvauslaki (31.5.1974/412), www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1974/19740412

Valtiovarainministeriön raportti - 39/2015, ”Vapaaehtoistyö, talkootyö, naapuriapu - kaikki käy. Vapaaehtoistoiminnan koordinaatiota ja toimintaedellytysten kehittämistä selvittävät työryhmän loppuraportti”, vm.fi/dms-portlet/document/o/

8.6 Henkilötietojen kysyminen ja käsitteleminen

Vapaaehtoistoiminnan järjestämisen kannalta on usein tarpeen kerätä toimintaan osallistuvien tausta- ja yhteystietoja.

Tietojen keräämisessä on kuitenkin otettava huomioon lain asettamat reunaehdot: mitä tahansa tietoa ei saa kerätä, ja tietojen rekisteröintiin on omat määräyksensä. Lain kannalta ei ole väliä, onko rekisteri yksinkertainen Excel-taulukko vai sähköinen henkilötietojärjestelmä. Rekistereiksi katsotaan lähtökohtaisesti kaikki järjestelmät, joissa henkilön nimeen on yhdistetty muuta tietoa. Henkilötietolaki koskee myös

vapaaehtoisista kerättäviä tietoja.

Laissa on säädetty, että henkilötietoja saa käsitellä vain tietyin ehdoin, esimerkiksi henkilön suostumuksella, palvelussuhteen vuoksi tai sellaisen sopimuksen täytäntöön panemiseksi, jossa rekisteröity on osapuolena. Vain toiminnan kannalta tarpeellista tietoa saa kerätä.

Arkaluonteista tietoa saa kerätä vain tiukasti rajatuin ehdoin. Arkaluonteiseksi tiedoksi katsotaan: etninen alkuperä, yhteiskunnallinen, poliittinen tai uskonnollinen vakaumus, ammattiliittoon kuuluminen, rikollinen teko ja rangaistus, terveydentila, sairaus, vammaisuus, hoito- toimenpiteitä koskeva tieto, seksuaalinen suuntautuminen, sosiaalihuollon tarve tai

sosiaalihuollon palvelujen käyttöä koskeva tieto.

Rekisterin ylläpitäjän on myös huolehdittava, ettei virheellisiä, epätäydellisiä tai vanhentuneita henkilötietoja käsitellä. Siksi vapaaehtoisrekisteri on hyvä päivittää säännöllisesti ja poistaa sieltä henkilöt, jotka eivät ole enää mukana toiminnassa.

Rekisteröidyllä on oikeus tarkistaa itseään koskevat tiedot ja vaatia virheellisten tietojen korjaamista. Rekisteri pitää myös suojata niin, että vain asianosaisilla on pääsy tietoihin. Myös tietomurtoja vastaan on suojauduttava (sähköisten tietokantojen kohdalla esimerkiksi ajantasaisella virustorjunnalla).

DC-3-lentokoneen alapinnan maalinpoisto käynnissä. Kuva: Reino Myllymäki.

Kaikista henkilörekistereistä pitää lisäksi laatia rekisteriseloste, josta ilmenee:

- Rekisterinpitäjän ja tarvittaessa tämän edustajan nimi ja yhteystiedot
- Henkilötietojen käsittelyn tarkoitus
- Kuvaus rekisteröityjen ryhmästä tai ryhmistä ja näihin liittyvistä tiedoista tai tietoryhmistä
- Mihin tietoja säännönmukaisesti luovutetaan ja siirretäänkö tietoja Euroopan unionin tai Euroopan talousalueen ulkopuolelle
- Kuvaus rekisterin suojausten periaatteista

Rekisteriselosteen pitää lähtökohtaisesti olla jokaisen saatavilla. Selostetta voi säilyttää esimerkiksi museon hallinnossa.

Tietyissä tapauksissa rekisterin ylläpitäjän on myös lähetettävä rekisteristä ilmoitus tietosuojavaltuutetulle. Ilmoitusvelvollisuutta ei kuitenkaan ole, jos tiedot on kerätty vapaaehtoisten nimenomaisella suostumuksella. Tämän ja muiden lain kohtien vuoksi onkin helppoa, jos vapaaehtoiselta pyydetään suostumus henkilötietojen tallentamiseen. Esimerkiksi vapaaehtoisen sopimukseen voi laittaa kohdan, jossa vapaaehtoinen hyväksyy tietojen tallentamisen vapaaehtoisrekisteriin.

Lisätietoja henkilötietorekisteriin liittyvistä käytännöistä saat Tietosuojavaltuutetun toimistosta: www.tietosuoja.fi/fi/fi/index/rekisterinpitajalle. EU:n uudet tietosuojasäädökset astuvat voimaan 2018 ja kumoavat nykyisen henkilötietolain. Vapaaehtoisrekisterin tietosuoja suunnitellussa kannattaa ottaa huomioon uuden asetuksen velvoitteet.

Henkilötietolaki (22.4.1999/523), www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990523

Euroopan unionin tietosuojalainsäädännön uudistaminen, www.oikeusministerio.fi/fi/index/valmisteilla/lakihankkeet/informaatio-oikeus/euroopanunionintietosuojalainsaadannonuudistaminen.html

Tekijänoikeudet voi kuitenkin siirtää sopimuksella. Vapaaehtoinen voi kirjallisesti sopia, että hän luovuttaa esimerkiksi ottamiensa valokuvien tekijänoikeudet tai käyttöoikeudet museolle. Sopimuksessa voidaan myös täsmentää, saako museo luovuttaa kuvia kolmansille osapuolille tai muuttaa valokuvaa. Kohta tekijänoikeuksien siirtämisestä voidaan lisätä esimerkiksi vapaaehtoisen sopimukseen tai asiasta voidaan tehdä tarvittaessa erillinen sopimus kunkin vapaaehtoisen kanssa.

Vapaaehtoisia kannattaa myös ohjeistaa kokoelmiin kuuluvien teosten tekijänoikeuksista ja käyttöluvista. Esimerkiksi digitoinnin yhteydessä vapaaehtoisen haltuun voi tilapäisesti päätyä vaikkapa valokuva- ja julistematerealia. Vapaaehtoisen kanssa on hyvä käydä läpi näiden aineistojen käsittelyyn liittyvät reunaehdot.

8.7 Tekijänoikeudet

Tekijänoikeuslaki koskee myös vapaaehtoisten tuottamia aineistoja kuten valokuvia.

Lain mukaan tekijällä on oikeus määrätä teoksen käytöstä, ja lisäksi tekijällä on taloudellisia oikeuksia. Yleensä lain antama suoja-aika on tekijän koko elinikä ja teoksesta riippuen 50 tai 70 vuotta tekijän kuoleman jälkeen.

Tekijänoikeuslaki (8.7.1961/404), www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1961/19610404

8.8 Alaikäinen vapaaehtoisena

Laki nuorista työntekijöistä koskee tietyiltä osin myös vapaaehtois-työtä tekeviä alaikäisiä.

Laissa on kuitenkin mielenkiintoinen ketjutus: laki nuorista työntekijöistä koskee nuoria vapaaehtoisia sellaisissa tilanteissa, joissa vapaaehtoisein sovellettaisiin työturvallisuuslakia. Työturvallisuuslakia puolestaan sovelletaan vapaaehtoisein silloin, kun he tekevät samaa tai samankaltaista työtä kuin työntekijät. Toisaalta, jos vapaaehtoiset tekevät samoja tehtäviä kuin työntekijät, työttömät eivät saa osallistua vapaaehtoistyöhön.

Lain mukaan nuorten kohdalla on huolehdittava siitä, ettei vapaaehtoistyö kuormita heitä liikaa. Vapaaehtoistehtävät eivät saa olla vaarallisia tai haitaksi nuoren kasvulle ja koulunkäynnille. Lisäksi vapaaehtoistehtäviin pitää saada riittävä opastus.

Jos vapaaehtoistyö on rasokkaampaa kuin kevyt toimitotyö tai kestää pidempään kuin kolme kuukautta, nuorelle pitää järjestää terveystarkastus, jossa todetaan, ettei vapaaehtoistyö ole nuorelle haitaksi. Tämä sääntö astuu voimaan tilanteissa, joissa lakia nuorista työntekijöistä sovelletaan nuoriin vapaaehtoisein.

Laki nuorista työntekijöistä (19.11.1993/998), www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1993/19930998

8.9 Vapaaehtoisen rikostaustan selvittäminen

Lain mukaan työnantaja on velvollinen tarkistamaan lasten parissa työskentelevän työntekijän rikostaustan tietyissä tilanteissa.

Vuonna 2014 lakiin tuli lisäys lasten kanssa toimivien vapaaehtoisten rikostaustan selvittämisestä. Nykyään vapaaehtoistoiminnan järjestäjällä on mahdollisuus tarkistaa lasten parissa työskentelevän vapaaehtoisen rikosrekisteri vapaaehtoisen kirjallisella suostumuksella ja tietyin edellytyksin. Velvollisuutta siihen ei kuitenkaan ole.

Vapaaehtoistoiminnan järjestäjän tulee arvioida, mitkä ovat sellaisia tehtäviä, että niissä toimivan vapaaehtoisen rikostausta olisi hyvä selvittää. Lain tarkoituksena on turvata lasten perusoikeudet ja suojella heitä.

Laki lasten kanssa toimivien vapaaehtoisten rikostaustan selvittämisestä (148/2014), www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2014/20140148

8.10 Museoalaa koskeva lainsäädäntö

Museoalaa koskee erityisesti museolaki ja museoasetus, mutta kummassakaan laissa ei ole mainintaa vapaaehtoisista tai vapaaehtoistoiminnasta museoissa.

Kansainvälinen museoneuvosto ICOM (International Council of Museums) on kuitenkin laatinut museotyön eettiset säännöt, ja säännöissä mainitaan myös Zvapaaehtoiset. Eettiset säännöt ovat järjestön ohjesääntöihin kirjattuja sääntöjä, jotka heijastavat kansainvälisen museoyhteisön yleisesti hyväksymiä periaatteita.

Säännöstö ei toki ole samalla tavalla sitova kuin lait, mutta monet museot ovat sopineet noudattavansa sääntöjä.

Vapaaehtoistoiminnasta sääntöihin on kirjoitettu, että vapaaehtoistyöskentelystä tulee laatia kirjalliset ohjeet, jotka edistävät myönteisten suhteiden kehittymistä vapaaehtoistyöntekijöiden ja museoammattilaisten välille. Lisäksi tulee varmistaa, että vapaaehtoiset ovat perillä Museotyön eettisistä säännöistä ja muista museotyöhön liittyvistä säännöistä ja laeista.

Museotyön eettiset säännöt, ICOM Finland, finland.icom.museum/etiikka.html

8.11 Muita julkaisuja vapaaehtoistoimintaan liittyvistä laeista

Tähän julkaisuun on koottu peruspaketti vapaaehtoistoimintaan liittyvistä laeista.

Jos haluat lisätietoa lainsäädännöstä, voit perehtyä muun muassa seuraaviin lähteisiin.

Vapaaehtoistyöhön liittyviä säädöksiä ja lakeja on koottu muun muassa oikeusministeriön tietosivustolle osoitteeseen www.demokratia.fi/tietotori/vapaaehtoistyö.

Lisäksi viranomaisten on tarkoitus koota Suomi.fi-palveluun vuoden 2017 aikana selkokielen palveluopas

vapaaehtoistoimintaan liittyvistä laeista ja säännöistä.

Myös seuraavilta tahoilta löytyy laajempia selvityksiä vapaaehtoistyöhön liittyvistä laeista:

- Vapaaehtoistoinnasta iloa monille. Hyvinvointia tukevan vapaaehtoistyön vastuut ja käytännöt (Sitran selvityksiä 93, 2015) www.sitra.fi/julkaisu/2015/vapaaehtoistoinnasta-iloa-monille
- Vapaaehtoistoinnin mahdollisuuksista ja esteistä. (Kilpailu- ja kuluttajavirasto, 2014) www.kkv.fi/globalassets/kkv-suomi/julkaisut/selvitykset/2014/kkv-selvityksia-4-2014-vapaaehtoistointa.pdf
- Vapaaehtoistyö, talkootyö, naapuriapu – kaikki käy. Vapaaehtoistoinnin koordi-

naatiota ja toimintaedellytysten kehittämistä selvittävän työryhmän loppuraportti. (Valtiovarainministeriön raportti 39/2015).

vm.fi/artikkeli/-/asset_publisher/vapaaehtoistyö-talkootyö-naapuriapu-kaikki-käy

9 Lähteet ja lisää luettavaa

Vapaaehtoistoinnin oppaita

Karreinen, Lari; Halonen, Mari & Tennilä Meri (2010): 10 askelta parempaan vapaaehtoistyöhön. Visio, Helsinki. www.visili.fi/fi/julkaisu/10-askelta-parempaan-vapaaehtoistointaan

Vikström, Jatta (2010): Vapaaehtoisohjelman rakentaminen työyhteisölle – prosessiopas. Kansalaisareena. www.kansalaisareena.fi/Prosessiopas_tyoyhteisolle.pdf

Pääkaupunkiseudun Kierrätyskeskus (2014): Onnistunut vapaaehtoistointa – opas toiminnan kehittäjälle. www.kierratyskeskus.fi/files/8928/Onnistunut_vapaaehtoistointa_opas_VETY_0514web.pdf

Helsingin seurakuntayhtymä (2014): Vapaaehtoistoinnin käsikirja työntekijälle. [sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/4B1BF8B291E03F39C2257D0200441181/\\$FILE/HSRKY%20Vapaaehtoistoinnin%20k%20E4sikirja%202014.pdf](http://sakasti.evl.fi/sakasti.nsf/0/4B1BF8B291E03F39C2257D0200441181/$FILE/HSRKY%20Vapaaehtoistoinnin%20k%20E4sikirja%202014.pdf)

Laatikainen, Tanja (2011): Tuuks mukaan? Vapaaehtoistoiminnan toimintakäsikirja vanhustyöhön. Koivupirttisäätiö, Tampere. www.koivupirtti.fi/kuvat/Toimintakasikirja.pdf

Laimio, Anne & Välimäki, Sari (2011): Vapaaehtoistointa kehittyä, Keski-Suomen Sosiaaliturvayhdistys www.kansalaisareena.fi/Vapehttoim_KEHITTY.pdf

Christidou, Dimitra & Hansen Anna (2015): Toolkit for Recruiting and Managing Volunteers in Museums Across the Nordic Region. The Nordic Centre of Heritage Learning and Creativity AB (NCK), Östersund. nckultur.org/wp-content/uploads/2014/10/03.-PJS-toolkit.pdf

The Ironbridge Gorge Museum Trust (2011): Be a part of your History. A toolkit for developing a new volunteer initiative. www.ironbridge.org.uk/assets/Uploads/Ironbridge-Gorge-Museum-Trust-Volunteer-Toolkit.pdf

Savia, Satu (2015): Jokaisella on mahdollisuus rakastua Helsinkiin. Museoetiikka 2.0. Suomen museoliiton julkaisuja 70. http://www.museoliitto.fi/doc/verkkojulkaisut/Museoetiikka_2.0.pdf

Muuta luettavaa ja hyödyllisiä linkkejä

Kansalaisareenan ylläpitämä vapaaehtoistoiminnan työkalupakki: www.kansalaisareena.fi/tyokalupakki

Vapaaehtoistoiminta yleishyödyllisessä yhteisössä -hankkeen julkaisut (sisältää mm. ohjeen vapaaehtoisen oppaan tekemiseen): www.kierratyskeskus.fi/tietoa_meista/hankkeet/meneet_hankkeet/vapaaehtoistyohanke_vety/materiaalit_ja_julkaisut

Christidou, Dimitra & Hansen Anna (2015): Volunteers in Museums in Denmark, Sweden and Norway: A Comparative Report. NCK, Östersund. nckultur.org/wp-content/uploads/2014/10/Survey-rapport_final.pdf

Paine, Angela Ellis; Smith, Justin Davis & Howlett, Steven (2006): Exhibiting support... developing volunteering in museums. A summary report by the Institute for Volunteering Research. Institute for Volunteering Research, London. www.ivr.org.uk/images/stories/Institute-of-Volunteering-Research/Migrated-Resources/Documents/E/Exhibiting_Support.pdf

Laasanen, Juhani (2010): Vapaaehtoistyön kansantaloudelliset vaikutukset. Ruralia-instituutti. www.helsinki.fi/ruralia/julkaisut/pdf/Raportteja70.pdf

McCloughan, Patrick et al. (2011): Second European Quality of Life Survey. Participation in volunteering and unpaid work. European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, Dublin. www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_files/pubdocs/2011/02/en/1/EF1102EN.pdf

